

UDK 323.1(436:—863) »1955/1975«

Nekaj vprašanj koroških Slovencev

Drago Druškovič*

(Po 19. letih avstrijske državne pogodbe)

Bližajoča se dvajsetletnica avstrijske državne pogodbe (15. maj 1975), z zaostajajočim in le delnim uresničevanjem varstvenih določil, izraženih v čl. 7, namenjenih »avstrijskim državljanom slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem« — je pobudila naš dopoljnjeni,¹ strnjeni pogled na nekaj tistih vprašanj, ki zaradi vsebinsko podobnih ali različnih razlag, po našem mnenju opozarjajo na preskromne možnosti narodnostnega razvoja koroških Slovencev.

V sovisnosti z meddržavnimi odnosi nas vsekakor zanimajo tista izmed vprašanj v zvezi s položajem koroških Slovencev, ki so posebej odvisna od rešitev na meddržavni ravni. Njihovo urejanje ne more biti edini vir žitja in bitja narodnostne skupnosti, njenega dela — pa naj je to še tako zapečateni z večkratnimi meddržavnimi zavezami. S tem seveda ne mislimo razvrednotiti načela o mednarodnih obveznostih,² niti se zavzemati za to, da bi se zgubljali v ravnodušnosti ob tovrstni sestavini — v enem izmed pogojev, ki določajo življenje delu naše narodne skupnosti ali da bi zašli v drugo skrajnost, v neke vrste narodno nestrpnost. Narodnostne problematike ne velja presojeti z očmi iracionalista, čustvenosti, čeprav le-te ni mogoče vselej odmisлити.

Usoda koroških Slovencev je že od nekdaj navzoča v območju naše vsenarodne skrbi, to velja še posebej po novi ustavi (1974) SR Slovenije, o naši skrbi, dolžnostih in zavzemanju za ureditev položaja slovenske skupnosti v zamejstvu. Vendar bi bil v zmoti vsakdo, ki bi zgubljal iz vida SFRJ in se vdajal utvari, da gre zgolj za zadevo ene obrobne federalne enote. Že vnaprej zato opozarjamo na tovrstne razsežnosti glede na zunanjepolitično funkcijo federacije in delež posamezne republike pri njej.

Da ne bi obšli do danes znanih splošnih in posebnih mednarodnih kriterijev, smo se odločili pri našem pregledu za uporabo sistematike, ki jo je izoblikovala že pred dvajsetimi leti skupina izvedencev pri OZN; s tem smo se zavarovali, izognili subjektivni presoji. Zanimajo nas tudi različna in nasprotna, vsaj v nekem pomenu kvalificirana mnenja, naših sogovornikov — sosedov.

* Drago Druškovič, znanstveni svetnik, ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja, 61000 Ljubljana, Cankarjeva 5.

Upoštevali smo tudi prizmo razgledov, ki so jo izoblikovala novejša raziskovanja doma in v tujini in skušnje pri uresničevanju varstva posebnih etničnih, jezikovnih, narodnostnih skupin.³ Vsekakor pa ne velja spregledati spoznanj iz doslej prvega globalnega posveta v okviru OZN,⁴ ki med njimi omenja, da različni družbeni ustroj ne vpliva nujno na položaj, kakršen se izpričuje v dani deželi in ki zadeva pravice narodnih manjšin.

Tudi če mednarodna klasifikacija »Podkomisije OZN za varstvo in za boj zoper diskriminacijo manjšin« (ECN. 4/Sub. 2/85) ne bi postavljala na izhodiščno mesto vprašanja *kvantitete* (števila) določenega dela narodnostne skupnosti — narodne manjšine, bi se ob koroškem primeru vendarle morali ustaviti pri njem.

Ob številu se ustavljajo in ga ugotavljajo že vso zgodovino naši narodnostni in državni sosedje. Od števila, mimo naselitvenega ozemlja, vse do neuresničevanja z avstrijsko državno pogodbo (1955) mednarodno določenih varstvenih določil se vije sprenevedanje vseh tistih, ki niso naklonjeni koroškim Slovencem.

Sicer pa ne gre pri navajani sistemizaciji samo za število, temveč tudi za bližino — *naseljenost, državljanstvo, narodnostni značaj države, izvor in odnos do države, okolnosti, ki so pripeljale manjšino v državni okvir, za celotno ali delno inkluzivnost jurisdikcije in naposled za manjšinske težnje.* (Vrstni red naštetih kriterijev bo treba v prihodnje spremeniti tako, da bodo stopile na prvo mesto manjšinske težnje.)

Izjemoma smo s kakšnim podatkom posegli pri našem opisu vprašanj do leta 1910, z nekaj opozorili v obdobje med svetovnjima vojnama, v prvo povojno desetletje, kakor je to pač terjala osvetlitev problema. V ospredju so problemsko naravnane označitve sedanjih razmer in čas po podpisu avstrijske državne pogodbe.

O kvantiteti — številu

Vse do zadnjega štetja, do popisa prebivalstva v Avstriji (1971) se izpričuje v uradni publiciteti — ob težnji k strmemu upadanju slovensko govorečega prebivalstva — nihanje z upadljivimi padci, a tudi vzponi, česar si ni mogoče obrazložiti z naravnim gibanjem prebivalstva.⁵ Koroški Slovenci so že v obdobju med obema vojnama opozorili Društvo narodov na te popisne anomalije, na diskriminacijske metode popisnih uradnikov; tudi avstrijski socialni demokrati so izrazili takrat pomisleke, medtem ko je znanstveni pretres slovenskih izvedencev ugotovil neuporabnost teh števil.⁶

Odstotki glede na naselitveno ozemlje, za del Koroške, kjer živijo Slovenci (o definiciji naselitvenega ozemlja izraža avstrijska stran pomisleke):

Leto	Vse koroško prebivalstvo	Slovensko prebivalstvo		Avtorji ¹⁷	100 %
1910	371 531	65 661	17,67		100 %
1923	372 817	39 292	17,53	Grafenauer	59,84
	370 850	37 292	10,05	Veiter	
1934	405 129	26 796	6,6	Pleterski	40,80
	407 371	26 796	6,57	Veiter	
1939	416 268	44 708	10,74	Pleterski	65,11
	416 268	42 757	10,27	Veiter	
1951	474 761	42 059	8,9	Pleterski	60,67
	474 764	43 179	8,8	Veiter	
1961	495 226	25 472	5,14	Veiter	38,79
1971	552 728	27 450	5,2	Kor. časopisna objava 1972	41,80
		19 520	3,5	Kor. časopisna objava 1973	29,74

Leto	Vse prebivalstvo naselitvenega ozemlja	Slovensko prebivalstvo glede na jezikovne kategorije	Odstotek
1951	107 951	39 242	36,4 (Pleterski)
1961	112 534	25 472	22,6 (Pleterski)
1971 ⁸	118 290	27 240	22,5 (prve objave 1972) ⁸
	110 712	19 529	16,5 (17,64) (druga objava 1973) ⁸
	109 779	16 435	14,97
		(+ 3823 vindišarjev)	(tretja reducirana objava 1973)

208 085 (okraji Šmohor, Beljak, Celovec-dežela Velikovec) 17 014 (četrti objava o štetju 1971 + (3958 vindišarjev)

Naj naposled navedemo še nekaj števil, ki glede na svoj izvor potrjujejo splošno zmedo avstrijskih števil, statističnih sporočil v območju štetja narodnosti ali navajajo na negotovost, ki prevzame slehernega, kadar se sreča s tolikšnim obiljem kombinacij. V »Statistische Nachrich-

ten« (28. Jahrgang, Neue Folge, zv. 7, str. 404—411) so nam avtorji: avstrijski statistični osrednji urad — takole predstavili razvoj prebivalstva od popisa 1951 dalje:

	Samo nemško absolutno 1951 = 100		Slovensko		Windisch (vindiš)	
1951 ...	67 500	100	19 000	100	19 000	100
1961 ...	85 300	126	14 000	70	11 000	59
1971 ...	99 700	148	16 100	81	3 900	20

(Pri tem so pod slovensko upoštevali kombinacije z nemško in windisch (vindiš) in pri windisch (vindiš) kombinacije z nemško.)

Komaj bi mogli dobiti bolj očiten dokaz o uradnih prizadevanjih denacionalizacije, kakor so jo prikazali prav z omenjenim nihanjem števil in uradnim upoštevanjem raznih kombinacij. In resnično v duhu, kakor je le-to formuliral na študijski podkomisiji (1973) predsednik »Bund der kärntner Windischen« dr. Einspieler, češ, da navedba »windisch« (vindiš) kot občevalni jezik pri popisu prebivalstva pomeni priznavanje v smeri, da oseba, za katero gre, ne želi, da bi jo prištevali k Slovencem (Kurzprotokol über die Sitzung der Unterkommission der Studienkommission für Probleme der slowenischen Volksgruppe in Kärnten, 5. III. 1973). (Pravzaprav ne velja pisati te nemške označitve za Slovence-windisch- v slovenski transkripciji, a smo to zaradi praktičnih vidikov storili. Ob tej oznaki, ki so jo v popise prebivalstva v Avstriji uvedli nacisti (1939), naj omenimo samo mimogrede še zanimivo označitev po »Österreich Lexikon«, 1966. Izraz je dobil svoj političen nadah ob predplebiscitnih bojih in pomeni »zvestobo domovini« v nasprotju z nacionalno slovensko opredelitvijo (= »iredentistično«); dalje, v drugi avstrijski republiki so botrovala nemško nacionalne organizacije »Bundu der kärntner Windischen«, katerega neznatno članstvo čuti svojo pripadnost k nemški kulturni skupnosti.)

Pri našem prikazovanju števila kor. Slovencev smo vseskozi upoštevali ozemlje dvojezičnega šolstva, dalje smo združevali število izjav o slovenščini, narečju (windisch)⁹ in izjavo o bilingvizmu. Z nekaj izjemami (1939, 1951, 1971) število upada. Koroški Slovenci zavračajo rezultate avstrijskih uradnih popisov; nepriznavanje teh števil podpirajo tudi vse slovenske strokovno znanstvene analize.

O avstrijski popisni praksi izražata pomisleke tudi vodilna avstrijska izvedenca Th. Veiter in F. Ermacora,¹⁰ medtem ko je notranji minister sosedne države, pod katerega spada tudi statistična služba, že ob popisih 1951, 1961 odgovoril na proteste predstavnikov koroških Slovencev, »da bodo služili števnimi rezultati samo za statistične namene«.¹¹

Prvi omenjeni avstrijski izvedenec, Th. Veiter, sicer ugotavlja nezadovoljivo štetje koroških Slovencev pri popisih prebivalstva, a izhaja še naprej iz stališča, da se je treba odločiti za »quantité considérable« (znatno število).¹² Z njim bi si lahko pomagali pri izvedbi avstrijske pogodbe (čl. 7).

Th. Veiter sklepa svoje poglavje »Die Sprachgruppenstatistik«, v svojem manjšinam posvečenem monografskem delu (Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich, 1970) z mnenjem, da pomeni 45 000 koroških Slovencev (blizu rezultata v popisu 1951) spodnjo mejo za današnje število koroških Slovencev (stran 369). Misli tudi, da bi za temelje pri uresničevanju člena 7 prišel v poštevek prav omenjeni popis (str. 337).

Drugi avstrijski izvedenec F. Ermacora misli, da si Avstrija sicer pomaga z rezultati ljudskih popisov, vendar pa učinek ni povsem zadovoljiv. Doslej se po njegovem mnenju še ni posrečilo določiti števila manjšine niti v avstro-ogrski monarhiji niti v prvi in drugi republiki. V svojem novejšem delu navaja rezultate iz popisa 1961 (Österreichische Verfassungslehre, 1970, str. 264—265).

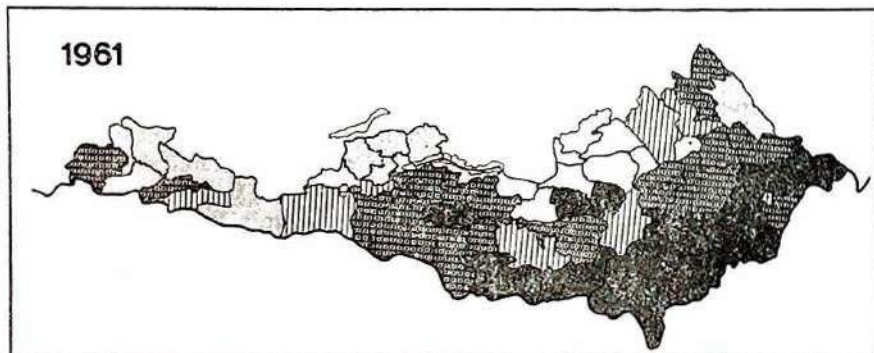
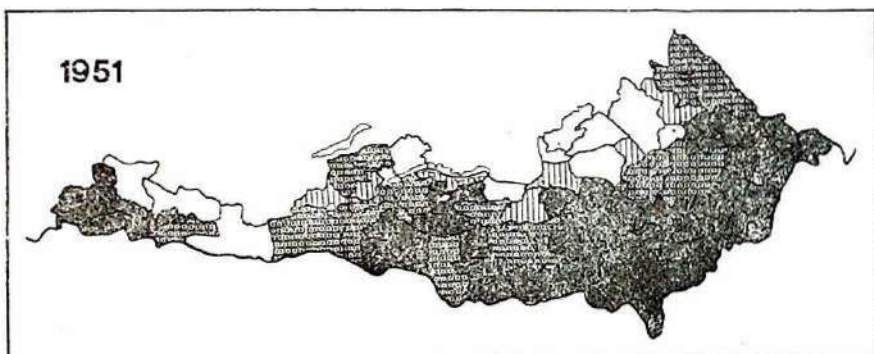
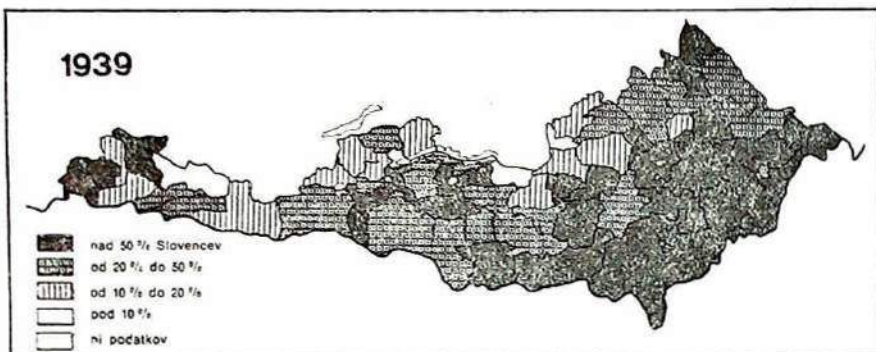
Oba izvedenca povezujeta uresničevanje avstrijskega manjšinskega varstva — mednarodne obveznosti — s problematiko kvantitete.

Ne preseneča tudi, če sta obravnavali to vprašanje dunajska komisija, ki jo vodi sam kancler Kreisky in iz te porojena »podkomisija izvedencev«. O pojmu »slovensko in mešano prebivalstvo« in njegovi vsestranski razsežnosti — kaj naj obseže omenjena opredelitev v celoti in tudi posebej glede na teritorij — so izoblikovali posebno definicijo. Dalje je večina izvedencev mnenja, da popisi prebivalstva ne zadovoljujejo docela in da je ob objektivnem kriteriju (jeziku) treba upoštevati tudi še druge, vmesne, delno subjektivne kriterije (npr. kulturno naravnost).¹³

Kvantiteta je torej pomembna tudi v sočasnosti, saj se ob njej ohranja vrsta zaviralnih momentov: 1. nezadovoljivo uresničevanje člena 7; 2. vsakokratni novi nezadovoljivi statistični postopek; 3. nadaljnje redukcije v uradnih statističnih prikazih, ki učinkujejo tudi posredno.

Na primer ob reformnih postopkih glede osnovnih družbenopolitičnih enot: pri združevanju občin, pri nameravani reorganizaciji šolstva.¹⁴

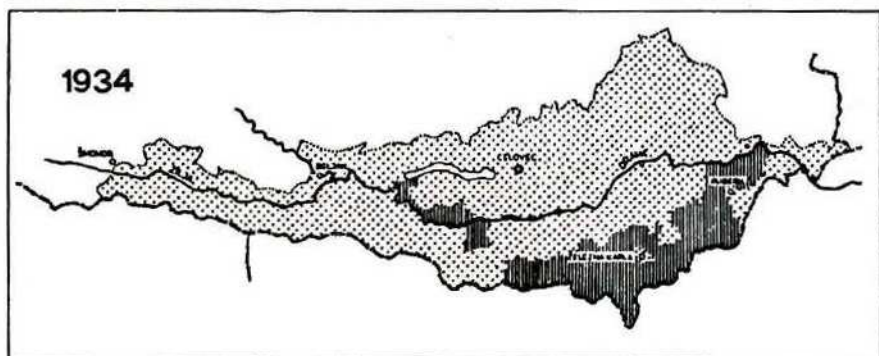
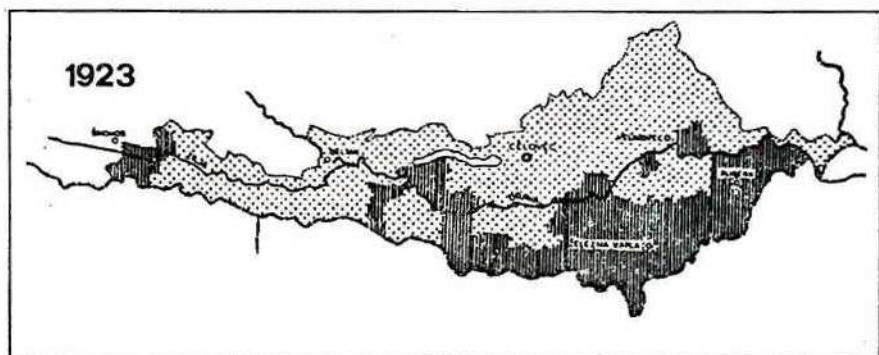
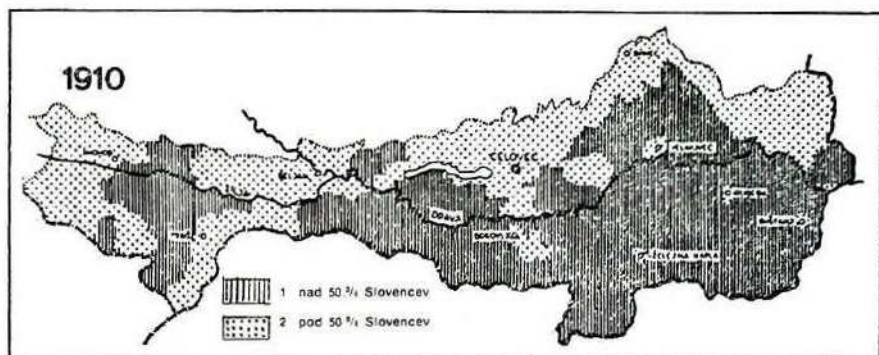
V zadnji polovici 1974 leta (17. septembra) pa so tri v parlamentu zastopane stranke (SPÖ, ÖVP, FPÖ) sklenile, da je treba vendarle ugotoviti manjšino po uradni poti, čeprav v obliki »štetja na poseben način«; ta poseben način je morala zasnovati Študijska komisija in je to tudi opravila. Iz nje pa sta prav zaradi omenjenega razvoja izstopila dva člana, poslanec J. Guttenbrunner in župan občine Sele H. Velik. Prvi je v pogovoru za dunajsko revijo »Profil« (oktober 1974) izjavil, da ta poseben popis kot vsi običajni ne more doprinesiti k ugotovitvi pravega števila, ker bo prišlo do ostrih nasprotovanj v okviru krajevnih razmer. Dalje, »da se je Študijska komisija ves čas ukvarjala s ‚kako‘, nikoli pa z vprašanjem ‚ali naj bi‘. Kasneje pa so rekli, da smo mi to priporočali vladi.« (Citat po NRazgl, 22. XI. 1974, str. 599.) Drugi iz Študijske komisije

RAZVOJ SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA NA KOROŠKEM 1939 — 1961

Kot osnova za to predstavitev je služila mapa 6 v delu: Die Ortsgemeinden von 1946 bis 1960, v »Schriftenreihe für Raumforschung und Raumplanung« (Alfred Hummitzsch, Die territoriale Entwicklung der Ortsgemeinden in Kärnten, Klagenfurt, 1966, d. 3.)

Ta zemljevid smo dopolnili s podatki iz tretjega popisa prebivalstva na Koroškem, ki jih navaja v indeksu svoje razprave dr. Janko Pleterski, v »Die Volkszählung vom 31. März 1961 in Kärnten«; Razprave in Gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1966, št. 4/5, str. 176 do 181.

PREGLED REZULTATOV PRI URADNIH POPISIH PREBIVALSTVA
LETA 1910 do 1934

Ponatis po Koroškem zborniku 1946, Ljubljana DZS, Mapa XVIII.

odhajajoči član H. Velik je poudaril, da je ob sklepih o za manjšino življenjsko važnih zadevah, brez prizadetih pač moral izpričati svojo solidarnost (Naš tednik, 24. X. 1974).

Omenjeni sklep pa je imel še širše posledice — ogrozil je tudi neposredno sodelovanje narodne (etnične) manjšine in države v tako imenovanem Kontaktnem komiteju (ali odboru), saj so predstavniki koroških Slovencev začasno pretrgali pogovore zato, ker se je o temeljnem izhodišču kakor zmeraj doslej spet odločilo mimo manjšine in to kljub njenim opozorilom in docela znanim okoliščinam. Koroški Slovenci so na svojem posebnem zboru sprejeli Resolucijo (6. X. 1974) in v njej izrazili svoje odklonilno stališče do ugotavljanja, kot pripomočka za ureditev uporabe slovenskega jezika v javnem življenju in obtožili Avstrijo, da še teži k nadaljnem raznarodovanju (Slovenski vestnik, 11. X. 1974, str. 1).

Ta za koroško značilni razvoj pa hkrati dopušča podmeno o možnostih ali nemožnostih in koristnosti določanja kvantitete manjšinskih skupnosti in sicer, kot vidimo, ne govori prav zanj, še manj za rešitve v obliki strankarskih dogovorov ali za neposredne uradne posege. Ne bo naključje, da je v zvezi z urejanjem pravic danske manjšine v Zvezni republiki Nemčiji prišlo (29. III. 1955) do naslednje izjave in sicer, da je priznavanje k danski narodnosti svobodno prav tako k danski kulturi in se temu uradno ne sme nasprotovati niti tega uradno ugotavljati. Toliko glede sodobnejše prakse npr. v Evropi, s katero so avtorji avstrijske manjšinske politike vsekakor seznanjeni, saj imajo pač kopico izvedencev, predvsem pa jih opozarjajo na posamezne ustrezne rešitve, kot je znano, predstavniki manjšine.

Opozarjamo, da navaja in uporablja vsa avstrijska publiciteta popisne rezultate kot povsem veljavne, zadovoljujoče in objektivne (omenili smo pomisleke dveh izvedencev). V mnogih primerih navajajo te rezultate v reducirani obliki takó, da ne prikazujejo vselej skupaj števila »slovensko« in »windisch« govorečih in pa raznih kombinacij bilingvizma; s to omejitvijo pridejo do pomanjšanja števila koroških Slovencev. Vsa ta publiciteta ima svojo notranje popularizirano in tudi zunanjo, mednarodno razsežnost.

V dokumentu CERD/CR. 50/Add. 6 (2. avgust 1973), v poročilu Komisije za preprečevanje rasne diskriminacije (osma seja, 1. 8. 1973, str. 7, orig. angleški) navajajo Avstrijci podatke o ljudskem štetju v letu 1971, in sicer: 0,69 % celotnega prebivalstva odpade na slovensko in hrvaško manjšino in da nobena od manjšin ne prebiva na sklenjenem ozemlju. (Po štetju 1951 bi dosegli manjšini brez Štajerske 1,1 %; po štetju 1961: 0,78 %; po slovenski strokovni analizi glede na štetje 1961: 1,3 %.)

Ob tovrstnih podatkih Avstrijcev pa je prišlo do razprave v posebnem odboru o rasni diskriminaciji, v okviru tretjega komiteja Generalne skupščine OZN in tudi do nekaterih opozoril Avstriji, le-ta je svoje poročilo tako ustmeno kakor pismeno še dopolnjevala. Glede na osnovno smer avstrijskih razlag v mednarodni javnosti, naj ob minimiziranju števila manjšin omenimo trditev avstrijskega predstavnika, da so v avstrijski

republikli samo verske in jezikovne manjšine. Najbrž gre za preprost račun: marsikaj se v današnjem svetu doseže z dezinformacijo. Vendar mimo docela določenih opredelitev v čl. 7, da gre za zaščito slovenske (tudi hrvaške) manjšine, slovenskega prebivalstva ne bo mogoče v prihodnosti več slepomišiti, kajti določilo *slovensko* in manjšina povsem določno označuje narodnostni, etnični značaj koroških Slovencev. Avstrijci niso poželi docela zadovoljivega uspeha ob tem soočenju na vrhnji mednarodni ravni, saj so jih nekajkrat opozorili pri pregledovanju njihovega poročila poleg jugoslovanskih ekspertov in predstavnikov še predstavniki drugih držav, predvsem pa potrdili v zvezi s številom takole svoje stališče: »Poudarili so, da pravice manjšin niso odvisne od njihovega števila ali odstotka, ki ga manjšina predstavlja glede na celotno prebivalstvo.« (Po sporočilih J. Gustinčiča, TVD-I, 3. in 5. XII. 1974 in iz sklepnega poročila: »Report of the committee on the elimination of racial discrimination, General Assembly, official records: twenty-ninth session, supplement No. 18 (A/9618) UN, New York, str. 35, točka 35.)

V nekem pomenu pa se z avstrijske strani vendarle ustvarja videz sicer hitrega, a še vedno »normalnega« asimilacijskega razvoja. Naj opozorimo, da so tudi v drugi republikli, v praktični politiki, celo pri popisih prebivalstva uvajali posebno, po nacistih uvedeno kategorijo — za tako imenovano posebno narodnostno skupino — »windisch«. Gre za narodnostno manj zavedne Slovence, ki so in še podlegajo germanizaciji, a so ohranili svojo slovensko narečno govorico v domačem krogu. Tudi avstrijska izvedenca (dr. Veiter, Issatschenko) sta zavrnila omenjeno kategorizacijo.¹⁵

Tukaj se ne spuščamo v vprašanje popisne metodologije, kjer prevladuje vpraševanje po *občevalnem jeziku*^{15a} (ne po materinščini). Vpraševali so tudi že po jeziku, v katerem človek misli (1923), po jeziku kulturne usmerjenosti (1934) ali pristali pri praksi, da so v vprašalniku natisnili »deutsch«; drugi jezik je lahko posameznik samo pripisal (1971).

Prav tako ne moremo obširneje označiti problemov sodobnih asimilacijskih procesov. Novejša znanost ne pozna za docela izoblikovane skupnosti naravnega — normalnega asimilacijskega razvoja. Pozna edinole razsežno lestvico posrednih ali neposrednih pritiskov.

Gotovo je področje, kjer mejita dva naroda, ponekod že narodnostno mešano ozemlje in je zato tudi prizorišče procesov povezovanja. O njih je zapisal nemški teoretik politične znanosti dr. Günter Decker naslednje: »Prostovoljna asimilacija je pogosta tam, kjer ljudstva še niso izoblikovani socialni organizmi, kjer ni izrazite narodne zavesti, kjer ni kvalitativnih kulturnih stvaritev in nasprotno prevladuje še ločitev na različne koncesije.

Zelo pomembno je tedaj, da je prostovoljna asimilacija v svojem velikem obsegu dandanes skoraj povsod v Evropi ponehala, da je zastala tudi že v ZDA in da lahko opazimo v mnogih področjih prav nasprotno težnjo — namreč narodnostno izločanje. Vzroki so rastoči obseg osnovne

in visokošolske izobrazbe, vpliv filma, radia in tiska, s tem močnejša, čeprav v množici površnejša povezanost z narodno kulturo.«¹⁶

Navidezno protislovje, da moderne kulturne transmisije ali množična občila na eni strani povezujejo človeka, nasprotno pa na drugi strani regenerirajo duhovno nadstavbo, narodno po obliki in izvoru, nas ne sme zastrašiti, da bi kljub temu ne upoštevali zanimive razlage G. Deckerja: »Kjer tedaj pride do prostovoljne asimilacije, gre največkrat za politične vzroke ali pa za pobude iz smotrnosti in vendar gre potem pogosto za nasilno asimilacijo, čeprav ne bi mogli govoriti o uporabi sile. Pogosto pa bi to težko razlikovali. Če je mogoč socialni napredek v škodo lastne narodnosti, ob dejanski ali navidezni opustitvi le-té, če zahtevajo vpis v ‚narodni kataster‘, da bi se prizadeti umaknili raznovrstnemu zapostavljanju — od družbene, politične in socialne diskriminacije do izгона ali fizičnega uničenja — če v obmejnih primerih ob tem obvladajo še dva jezika, imajo pa tudi sorodstvene vezi s pripadniki drugega naroda — je videti taka nasilna asimilacija pogosto obema stranema asimilirajočim in asimiliranim kot prostovoljna (naravna). K vmesnim rešitvam štejemo prakso dežel, ki sprejemajo danes večje število priseljencev, le-tem pa preprečujejo skupinsko naseljevanje samo zato, da bi olajšali proces prostovoljne (naravne) asimilacije — ali bolje rečeno, da bi ga izsilili (Brazilija). Resnična, prostovoljna (naravna) asimilacija je postala redka...«¹⁷

Odpori koroških Slovencev, kritični dialog z naše, slovenske znanstveno strokovne strani, predvsem pa zlorabe in napadalnost tako imenovanih avstrijskih »patriotskih« (nemško nacionalističnih) združenj (Kärntner Heimatdienst), pa tudi podpore omenjeni dejavnosti s strani Avstrijske ljudske stranke (ÖVP), predvsem Svobodnjaške stranke Avstrije (FPÖ), ob zaostajajoči učinkovitosti vladajoče Socialistične stranke Avstrije (SPÖ) in pa ob manjšem vplivu Komunistične stranke Avstrije (KPÖ) — vse to ustvarja zapleten položaj, ki naj omogoča zavlačevanje pri uresničevanju člena 7 z motivacijo, da je treba kvantiteto narodne manjšine vendarle šele ugotoviti.¹⁸ (Tako kakor so omenjene »patriotske« organizacije pobudile s šolskimi štrajki 1958/59 ukinitvev zakona o dvojezičnem šolstvu, so ob izvajanju »zakona o topografskih označitvah in dvojezičnih napisih« (1972) ustvarile narodnostno nestrpno ozračje, pobudile in upravljale skupine ljudi, ki so odstranjevale prve topografske napise ter sprožile val javnih in tajnih groženj, celo prve primere fizičnih obračunov s posameznimi koroškimi Slovenci.)

Tudi izvedenska podkomisija pri Komisiji za dvojezične krajevne napise, ki jo je ustanovil (20. decembra 1972) kancler Kreisky, si je zastavila vprašanje, kako naj bi *dognali* število narodnostne skupnosti. Zbrani izvedenci so mislili, da je mogoče to skupnost ugotoviti v okviru splošnega popisa prebivalstva, če pri tem upoštevajo pri vprašanjih posebne manjšinske značilnosti in če je postopek »manjšini naklonjen«. V razpravi podkomisije (izvedencev) so večkrat omenjali, da takšnega štetja *doslej ni bilo*.¹⁹

Očitno je ugotovitev kvantitete neke manjšinske narodnosti tesno povezano s kar najbolj temeljnimi medsebojnimi odnosi narodnostno raznorodnih skupin, posebej takrat, če pri večini (čeprav le v samem območju, kjer manjšina živi) ni zadovoljivega razumevanja za sožitje in je še v sočasnosti mogoče obujati z zgodovino obremenjeno mentaliteto nestrpnosti ter skratka — *večini primanjkuje politične volje*. Hkrati pa reševanje vprašanja preprečuje medsebojno strankarsko dnevno politično obračunavanje. Tudi na ljubljanskem seminarju o vprašanih večnarodnostnih družbah so udeleženci opozarjali, da je iskati rešitev *pri večinski narodnosti*, v njeni idejno politični pripravljenosti.²⁰

Vprašanje števila pa je vsestransko še danes odprto, saj so predlagali koroški Slovenci v svojem novjšem dokumentu Zveze slovenskih organizacij na Koroškem, ob načrtih za združevanje občin in šol, za merilo števni rezultat popisa iz 1910. leta.²¹ Takrat je bilo na ozemlju, ki ga obseže dvojezično šolstvo, 65 661 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom. Tudi sama uredba o dvojezičnem šolstvu iz leta 1945 je temeljila na štetju iz leta 1910, in sicer so določili šolske okoliše tam, kjer se tistikrat ni izkazalo manj kot 10 odstotkov prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom.

Zakon o dvojezičnih napisih temelji npr. na popisu 1961. Ob zasnovi pa so mnenja iz večinskih krogov svetovala rezultate popisa 1971, izvedenec Th. Veiter je zagovarjal popis 1951, Narodni svet koroških Slovencev se je zavzemal za ozemlje na prostoru, kakor ga določa zakon o že omenjenem dvojezičnem šolstvu iz leta 1959. Ne da bi upoštevali manjšino so uvedli kriterij 20 odstotkov Slovencev v občinah in tako spet zmanjšali število krajev, kjer naj bi namestili dvojezične napise. Ob namestitvah prvih je prišlo do njihovega organiziranega odstranjevanja, do očitne politične uporabe usedlin narodnostne nestrpnosti, saj kaže večina poročevalcev in sporočil iz sosedne države, pa tudi evropska publiciteta, da ne moremo govoriti o spontanem dejanju, temveč o organiziranem vodenju določenih skupin in o spretnem oživljanju določenih mentalnih naravnosti.

Med skrajnimi predlogi je bila tudi sugestija, naj bi se o odstotku dosegel sporazum med koroškimi Slovenci in Heimatdienstom. Tudi iz zgodovine med obema vojnama poznamo, da so pri vprašanju kulturne avtonomije težili k temu, da bi Heimatbund (vsebinsko mu je soroden danes Heimatdienst) monopolno uravnaval vprašanje koroških Slovencev. Seveda tudi ta čas ni izostala zahteva poslancev Svobodnjaške stranke, da je treba manjšino šele ugotoviti.

Vprašanje se je ustavilo tudi pri kanclerjevi komisiji:²²

1. se predstavniki koroških Slovencev niso udeležili komisije, ker je Avstrijska ljudska stranka delegirala vanjo predstavnika ene izmed tistih organizacij »Zveze koroških vindišarjev« (Bund der Kärntner Windschen), ki je odkrito nenaklonjena manjšini;

2. eksperti v podkomisiji se do jeseni 1973 še niso zedinili docela glede kriterijev, kako naj bi ugotovili slovensko manjšino; čeprav se je

kancler pohvalno izrazil o vprašalniku kot »uporabni podlagi« za ugotovitev manjšine (»Delo«, 31. VIII. 73, št. 236).

3. med skupnimi mnenji na komisiji velja omeniti, da »ljudski popisi ne pomenijo idealne osnove za ugotovitev manjšine«; da »verbalno doslej ni nihče nasprotoval, da mora rešitev biti manjšini naklonjena«;

4. Kancler je 11. IX. 1973 sklical Kontaktni komite (predstavniki vlade, parlamentarnih frakcij in predstavniki manjšine: 10 članov; avstrijska ljudska stranka ni delegirala predstavnika z motivacijo, da je dovolj tako imenovana komisija ekspertov). Predstavniki koroških Slovencev so zahtevali, naj postane osnova reševanje njihovega vprašanja *teritorialno načelo* in odklonili *preštevanje*; obe vprašanji nista dobili dokončne opredelitve. Kontaktni komite je ustanovil dve podkomisiji: informativno in šolsko (kot vodji obeh se določili dva predstavnika manjšine). Kancler je omenjal tudi še podporo že srujeni se avstrijsko-jugoslovanski komisiji zgodovinarjev. Ta naj bi iz učnih knjig izločila tvarino, ki sloni na emocijah in nestvarnih interpretacijah zgodovine (Z. Zorko, Nevarno odlaganje ali le korak naprej? Delo, 13. septembra 1973, str. 3, št. 249). Ustanovitev neposrednega Kontaktnega komiteja ima bližnjo zgodovino. Kancler je nanj pristal že pred letoma (6. IV. 1972) in do sklepa je prišlo 28. VII. 1973 — avstrijska vlada je najavila neposredne pogovore v odgovoru na jugoslovansko noto — torej gre v dobršni meri za bilateralno internacionalizirano zadevo — predvsem pa za priznanje manjšine kot subjekta.

Ne da bi se tukaj lahko spuščali v obseg in vsebino dosedanjega sodelovanja koroških Slovencev v Kontaktnem komiteju, omenili smo že pretrgano sodelovanje ob sklepu treh strank — naj vendarle zapišemo, da človeka, ki se že dalj časa ukvarja z manjšinskim vprašanjem, preseanečajo poskusi avstrijske strani in sicer tisti, ki žele manjšini naprtiti odgovornost za težave in zastonje. To je sicer teoretska zakonitost ravnanj države, kakor jo označuje g. Héraud — a vendarle bi človek pričakoval vsaj manj paradoksen in očiten postopek. Razumljivo pa je, da gre za nezadostnost določene politike, za »fiasko« določene manjšinske politike, kajti glavnino ključev za rešitev ima pač v rokah zmeraj večina in njena prevlada v družbi in državi; zato ni treba menda nobenih izvedenskih glav in mnenj.

Končno pa v svoji novoletni izjavi (na pragu 1975 leta) obe slovenski predstavniški organizaciji, kljub dosedanjemu vsiljenemu reševanju manjšinskega varstva, ob nezadovoljivi rešitvi čl. 7, ob neuresničevanju posameznih paragrafov še posebej ter v celoti — in to na pragu dvajsete obletnice teh določil; nasprotujoč degradiranju slovenskega jezika na pomožen jezik in dopuščanju dejavnosti manjšini sovražnih nemško nacionalističnih organizacij, ob grožnjah z ugotavljanjem pri zastrupljenem ozračju in pospeševanju nestrpnosti — *izjavljata, da sta pripravljena pogajati se s pristojno vlado in zakonodajalcem za sporazumno znosno rešitev odprtih vprašanj* (Slovenski vestnik, 3. I. 1975).

Novejša slovensko znanstvena strokovna analiza (indirektna metoda) avstrijskih popisov (dr. Klemenčič, 1951; dr. J. Pleterski, 1961) ugotavlja za ozemlje dvojezičnega šolstva za 1951. leto 48 401 in za vso Koroško najmanj 53 805 slovensko govorečih oseb. (Seveda je upoštevano tudi narečje ali pa bilingvalna usposobljenost.) Po drugi svetovni vojni so ocenile britanske okupacijske oblasti, da gre za 60 000—80 000 slovensko govorečih ljudi, 70 000 je takrat ovrednotila tudi socialistična stranka, medtem ko jih je 75 000 predvidel ameriški izvedenec H. Kohn.²³

Ves splet glede kvantitete ne navaja koroških Slovencev samo k nezaupanju ali k odločnemu odklanjanju, da bi posebej ugotavljali njihovo število, ne daje samo manipulativnih možnosti silam, ki niso naklonjene koroškim Slovincem in ne omogoča le izgovorov za uresničevanje manjšinskih varstvenih določil, temveč dopušča *podmeno*, da gre za nepretrgano *strateško* težnjo, ki po uradni statistični poti postopno minimizira slovenski živelj na Koroškem. Naj omenim, da imata tudi manjšinski šolski zakon in zakon o uporabi slovenščine na sodiščih (1959) določilo o potrebnem ugotavljanju manjšine.

Že od vsega začetka, ko naj bi uveljavili zakon o dvojezičnih šolah (108 šol), se ni izvajal pouk na desetih šolah; leta 1958/59 ob času ukinitve se je izvajal na 96 šolah. V določenih avstrijskega manjšinskega šolskega zakona je takole določilo: 1. »V katerih krajih naj bodo osnovne in glavne šole, ki prihajajo v poštev posebej za slovensko manjšino, se bo določilo po podatkih, ki jih bo dala uradna ugotovitev manjšine; 2. dokler podatkov uradne ugotovitve manjšine ne bo na razpolago, naj bodo *osnovne* in *glavne* šole, ki prihajajo v poštev za slovensko manjšino v tistih občinah, v katerih se je na osnovni in glavnih šolah dvojezično poučevalo, na začetku šolskega leta 1958/59«. Univ. profesor Stephan Verosta ugotavlja v svoji razpravi o zunanje političnih odnosih druge avstrijske republike, v poglavju namenjenem SFRJ, da so ob ukinitvi (1958) dvojezičnega šolskega sistema (1945) na Koroškem še naprej ugodili zahtevam jugoslovanske strani o *teritorialnem načelu*, in sicer tako, da je obsegla veljavnost novega šolskega zakona vse območje nekdanje dvojezične šole (1945).²⁴

Z zakonom o sodiščih (1959) so zmanjšali število sodnih okrajev, v katerih imajo Slovenci pravico uporabljati svoj jezik na sodišču, od 9 na 3, in to z motivacijo, da so upoštevali kriterij dvajsetih odstotkov, pri tem pa temeljili samo na kategoriji »slovensko«, niso pa upoštevali bodisi bilingvalne usposobljenosti ali izjave o narečju.

Opozorili smo že na nenehno negativno nastopanje tako imenovanih patriotskih avstrijskih združenj in političnih sil. Naj podčrtamo, da vztraja avstrijska stran še na takoimenovanem *izjavnem načelu* posameznika.

Vendar globlja proučitev uporabnosti *avtodeterminacije* (Bekennntnisprinzipa) nam utrjuje naše mnenje o vprašljivosti njene pragmatične uporabe v primeru manjšinskega položaja, kakršen se kaže na Koroškem; naša hipoteza o *inkompatibilnosti* omenjenega načela vzdrži svojo pre-

skušnjo v teoriji in praksi in lahko govorimo z omejitvijo na dani položaj o primeru splošne zakonitosti. Francoski izvedenec G. Héraud označuje uporabo tako imenovanega pravila večine (la règle de majorité) s hipokrizijo glede na možnosti manjšine. V državi prevladujoča večina v »državi-naciji« (le stato-nation) uveljavlja svojo voljo in interese (politične in gospodarske), in se zato znajde manjšina v nasprotju z večino že zaradi svojih enakih interesov in pa predvsem kvantitativnega razmerja moči »nenehno v položaju brezupne minorizacije«. ²⁵

Vse to, naj opozorimo mi, deluje že po inerciji, pa tudi po historični skušnji. Tudi v novejši razpravi »Etnopolitična študija o ‚manjšini v manjšini‘, posebej ko gre za homoetnične skupine« — »Etude ethnopolitique sur ‚la minorité dans la minorité‘, plus spécialement quand il s'agit de groupes homoethniques« — (čeprav s predstavitvijo, ki temelji na danih modelih in strukturah, ne da bi avtor upošteval razvoj, vzroke in posledice) — ne more G. Héraud mimo »imperialističnega faktorja« in manjšin, ki so objekt »asimilativnih pritiskov«.

Tudi avstrijski izvedenec Th. Veiter je v pogovoru na ORF (Querschnitte — Interview prof. Veiter von C. Gatterer — 10. X. 1972) takole obrazložil svoje stališče: »Toda na Koroškem, kjer je še zmeraj soočena narodnostna skupina z močno odklanjajočo nemško koroško večino — ima izjavno načelo prevladujočo vlogo in povzroča le-to delitev skupine in bi bilo za ohranitev manjšine zaželeno, da bi jo spodbujali bolj, kakor predpisuje zakon, kajti drugače ji ni obstanka.« ²⁶

Kljub takim izvedenskim spoznanjem, tudi tolažilnim ali dvoumnim izjavam politikov — pa očitno — kakor bomo videli kasneje — zaostajajo rešitve.

Najbrž niso spodbudni organizirani nastopi protimanjšinskih skupin za odstranitev nekaj krajevnih napisnih tabel.

Vsekakor je absurdno geslo o tako imenovanem »prastrahu« ²⁷ pred južnimi sosedi, geslo, ki računa z nepoučenostjo prebivalstva, saj je SFRJ kot podpisnica avstrijske državne pogodbe mednarodno zavezana, da jamči obstoj svoje severne sosede.

Seveda se ne moremo spuščati v manjšinsko psihologijo in le mimogrede bomo skušali označiti večinsko orientacijo, saj pomeni še dandanes na Koroškem priznavanje k Slovincem vsaj za določene sloje državljansko nezanesljivost, v novejšem obdobju celo ideološko identifikacijo z jugoslovansko potjo v socializem (ti očitki so oživel spet ob zadnjih dogodkih, ko so se predstavniki koroških Slovencev obrnili na vlado SFRJ). ²⁸

Ob dvajsetodstotnem kriteriju naj opozorimo samo na razprave v zvezi s pripravo manjšinskega člena in na dejstvo, da *veljavno besedilo državne pogodbe ne postavlja pogoja o številu slovenskega oziroma hrvaškega prebivalstva, čeprav so sestavljanci besedila posebej razpravljali o »quantité considérable« (znatnem številu).* ²⁹

O bližini in naseljenosti

O naseljenosti pozna zgodovina slovenskega narodnega vprašanja posebna poglavja iz boja za lastno obrobje in celo epopejo narodne obrambe pred germanizacijo in italijanizacijo;³⁰ to so slovenski zgodovinarji že v znatni meri raziskali. Ozemlje, kjer žive še danes koroški Slovenci, je postalo tudi neke vrste katalizator moči velikonemškega nacionalizma od c. k. monarhije, prve republike, rajha vse do danes, ko obnovljena druga avstrijska republika vedno ne uveljavlja niti sosesčini naklonjene politike in ne upošteva današnjih stvarno političnih potreb, spoznanj; predvsem pa mačehovsko ravna z drugonarodnimi skupnostmi. Očitno zaostaja spoznanje — ali pa gre za naivna piščeva pričakovanja — da bi vendarle kazalo odpraviti še žive stereotipe,³¹ klišejem podobne poglede, ki ne morejo biti v prid dobri sosesčini; seveda velja, da hrani in stvarja sleherna narodna skupnost tovrstno blago v svojem mentalnem ustroju.

Ozemlje vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje in Ziljska dolina, kjer živi slovenski in jezikovno mešani živelj, je pač področje posebne tradicije. O tem pravi avstrijski kulturno politični zgodovinar A. Fuchs: »Nemški nacionalizem v obmejnih področjih na primer, se je razvil iz kulturnih in socialnih problemov, ki so doma le v jezikovno mešanih okoliših.«³²

Duhovne obremenitve nastale v preteklosti, a tudi njihova zakoličenost v družbenih strukturah sedanjosti,³³ so ob novejših nestrpnostih na Koroškem označili nekateri poročevalci kot sindrom.³⁴ Gre za precej zahtevno vprašanje, ki sodi v območje socialne psihologije. Lahko bi razpravljali o problemu historične zavesti, o določenih spominskih vrzelih, ki dopuščajo živo obnovo tistega, kar naj bi prešlo že v zgodovino.³⁵ Zelo poučno se nam zdi tudi razmišljanje W. Weissa o povojni dilemi duhovne naravnosti avstrijske literature, saj se opira na naslednjo H. Weiglovo sentenco: »Mi, Avstrijci, na posebni, morebitni srečni in obvezujoči vmesni postaji, med zmagovalci in poraženci.« Ob tem pa seveda po mnenju navajanega avstrijskega avtorja ni prišlo v duhovnem izrazu — v literaturi do radikalnejšega začetka nečesa novega, kar je neposredni povojni nemški književnosti odločno vtisnilo pečat.³⁶ Razumljivo bo, da ne nameravamo našim sosedom s temi nekaj izbranimi označitvami ali opozorili pripisati kaj več, kakor se lahko izpričuje iz njihovih razgledov o njih samih; gre le za opozorila o kompleksnosti problematike in pa na kompleks sam.³⁷

In kakor omogoča poseben položaj narodne manjšine posredništvo,³⁸ tako tudi dopušča, da se vedno znova že zaradi tradicije večina ukvarja s problemom integracije.

To je ozemlje z okoli 2500 km² (celotno ozemlje Koroške dežele: 9534 km²) na katerem se je kot na edinem ozemlju v okviru rajha uveljavilo oboroženo odporiško gibanje koroških Slovencev (le-to je tudi avstrijskim antifašistom omogočilo zbiranje k odporu in odkoder so izselili (1942) 178 slovenskih družin.³⁹ V letu 1945 so za ta del Koroške

določili področje dvojezičnega pouka. V njegovem obsegu še dandanes delujejo narodne organizacije koroških Slovencev, čeprav je bilingvizem dosegel precejšen odstotek. Prav zaradi vsega naštetega je to ozemlje znano.

Čeprav teži avstrijska stran tako v teoriji kakor v praksi k zmanjšanju ozemlja, ga kljub določilu v členu 7 ni vse do danes po krajih zunanje označila z dvojezičnimi napisi.⁴⁰ Razen v manjšinskem šolskem zakonu se je varovala teritorialne opredelitve. Že v prvi avstrijski republiki je uveljavljala razlage, da ne gre za sklenjen naselitveni prostor, temveč za razsip (eine Streulage). Med prostorskimi opredelitvami naj navedemo še obseg plebiscitnega ozemlja (1920) v predvidenih glasovalnih conah: A = 1768 km² in B = 352 km², skupaj 2120 km² (brez Kanalske doline in Trbiža z okolico, Ziljske doline, Jezerskega in Mežiške doline); dalje obseg zemeljske zahteve v Memorandumu FLRJ (1947 = 2470 km²) in ozemlje, ki ga je obsegal koroški zakon o dvojezičnem šolstvu (1945) = 2155 km². O tem ozemlju menijo nekateri avstrijski komentatorji, da ga nemška večina zavrača, saj opravljajo dvojezični pouk že leta samo na približno tridesetih šolah in še na teh sta komaj po eden ali dva prijavljena otroka.

Ozemlje, ki so ga imeli pred očmi sestavljalci člena 7, opredeljuje tudi besedilo člena, ko govori o *upravnih in sodnih enotah s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom*. Vsekakor gre tudi za sorazmerje med jugoslovanskimi zahtevami po drugi svetovni vojni in omejitvijo v koroškem zakonu o dvojezičnem šolstvu. Gre tudi za tako imenovano podedovano (angestammte) naselitveno ozemlje koroških Slovencev in za njegovo neodtujljivost.⁴¹

Profesor Guy Héraud označuje v že navedenem delu med neugodnimi pogoji etničnih (narodnostno manjšinskih) skupin tudi demografsko alienacijo in sicer v obliki emigracije in *kolonizacije*.⁴² V analizi »Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—1951« navaja Vladimir Klemenčič,⁴³ da je med omenjenima letnicama naraslo število prebivalcev, ki niso bili rojeni na Koroškem za 78 669 ljudi. Tone Zorn⁴⁴ pa v prispevku »Iz germanizacijskih prizadevanj na Koroškem med obema svetovnjima vojnama« opisuje tudi organizacijske oblike tega priseljavanja (posredovalnica za zemljiški promet v Velikovcu — 1927. l.; povezava z vsenemškimi organizacijami: VDA—1933). Sleherni objektivni pregled koroškega vprašanja, znanstveni, izvedenski se bo soočil z dejstvom *načrtnega odtujevanja ozemlja pranaseljenemu (avtohtonemu) prebivalstvu*.

V primeru pojasnil ob zakonu o topografskih napisih (oktober 1972), o zakonu, ki predstavlja za koroške Slovence minimizirano varianto in so jo s strokovne plati zavrnil tako avstrijski (dr. Veiter in dr. Apovnik)⁴⁵ kakor jugoslovanski izvedenci,⁴⁶ so tudi avstrijski državniki (dr. Kreisky) opozorili, da v državni pogodbi ni navedb o kvantiteti manjšine.⁴⁷ Izvedenec dr. Veiter je v že omenjenem intervjuju izrecno navajal, da pred-

videva državna pogodba *okraje*, kjer živi slovensko, hrvaško ali narodnostno mešano prebivalstvo.

V času ko svet postaja že zaradi novejših možnosti raznovrstnih povezovanj manjši, a hkrati vztraja še na svoji posebnosti in različnosti kot vrednoti, ki varuje posameznika in skupnosti, bi v tem srednjeevropskem prostoru pričakovali več zavzemanja za ohranitev narodnostno posebnih položajev.

Manjšinsko varstvena določila, čl. 7 v avstrijski državni pogodbi, ne predvidevajo nobenega ugotavljanja kvantitete, ne določajo merila, na primer odstotka, ki naj bi ga kot kriterij uporabljali v določeni teritorialni enoti. Če povežemo uresničevanje manjšinskega varstva z ugotavljanjem kvantitete, se znajdemo torej v bistvenem nasprotju s črko in duhom člena 7.

Kakor smo opozorili, so oblikovalci člena 7 zavestno opustili prvotno, v angleški verziji predvideno omejitev, imenovano: *znatno število (quantité considérable)*.

Člen 7 dalje kot vsebinska celota ne temelji le na personalnem načelu, temveč predvideva *zaščito skupine*. Le-to pomeni evolucijo glede na varstvena določila po prvi svetovni vojni; posebej označujejo avtorji to novo vsebino besedila v tretjem in petem odstavku čl. 7. Glede te vsebine in takšnega pojmovanja so si edini tako avstrijski kakor tudi slovenski (jugoslovanski) izvedenci — vsekakor tudi tisti koroški Slovenci, ki jih določilo neposredno zadeva.

V obeh omenjenih odstavkih uporabljena opredelitev narodne manjšine: etnične skupine govori o »slovenskem prebivalstvu« v upravnih in sodnih okrajih Koroške (tudi Štajerske, prav tako o hrvaškem prebivalstvu na Gradiščanskem); tudi o okrajih z mešanim prebivalstvom (3. odstavek).

Izraz *prebivalstvo* je smiselno vezan za »prebivanje«, opredelitev *slovensko* je v etnologiji jasna označitev (glede na jezik, kulturo, avtohtono naselitveno območje).

Manjšina je po čl. 7 pojem, ki pomeni avtohtono slovensko skupino (skupnost) in ki obsega hkrati še sestavino naselitvenega ozemlja, saj manjšina na njem prebiva. Po čl. 7 brez ozemlja niti ne obstaja — torej je le-to: *ozemlje* tudi konstitutivni element skupnosti.

Opredelitev »mešano« prebivalstvo temelji na soseščini etnično različnih skupin (nemško in slovensko govoreče skupine; čeprav jezik ne pomeni edinega možnega določila, a je v tem primeru zelo pomembno objektivno izhodišče).

Posebej opozarja nase v zaščitnem členu izraženi smisel namenjen označitvi dane in znane skupine (peti odstavek čl. 7), ki govori povsem določno o »(hrvaškem ali) *slovenskem prebivalstvu in njegovem značaju in pravicah kot manjšine*«. Značaj obsega vsekakor konkretne značilnosti skupine.

V tem sklopu dopolnjuje enoten pogled oblikovalcev čl. 7 še drugi odstavek tretjega odstavka o označitvi (označbe in napisi topografskega

značaja) naselitvenega ozemlja. In to ne glede na kvantiteto, saj govori »o takih okrajih«, torej tudi o tistih z mešanim prebivalstvom. S tem so oblikovalci dopolnili razsežnost določila in tako tudi zaradi te natančnosti odpade ugotavljanje kvantitete. Vsekakor so z izoblikovanim členom izhajali iz stališča bona fide in vnesli v tovrstno gradivo mednarodnih varstvenih določil *pohvale vredno novino*.

Člen 7 nikjer ne govori bodisi o bolj ali manj narodnostno odtujenem prebivalstvu, najmanj pa seveda na umetno izsiljevani celo psevd-etnični cepitvi slovenskega prebivalstva (uradno so to začeli nacisti), na tako imenovano »vindiš« in »slovensko« skupino, kar uveljavlja še danes avstrijska politika, celo zakonodaja (statistična) in dopušča vlada, kljub mnenjem nekaj avstrijskih izvedencev.

Za našo razlago govori tudi Spomenica generalnega sekretarja, publicirana 1950, ki govori o Definiciji in klasifikaciji manjšin E/CN. 4/Sub. 2/85; 27. decembar 1949. Glede klasifikacije s stališča kvantitete navajajo, da v načelu ni potrebno nobeno posebno število pripadnikov za to, da lahko govorimo o manjšini; tudi njihovo najmanjše število mora biti zavarovano pred diskriminacijo, še posebej pa deležno vsega, kar izpoveduje deklaracija o človekovih pravicah.

O vprašanju neposrednega ali posrednega ugotavljanja manjšine je ugotovila dunajska komisija, pa tudi analize tako slovenskih kakor avstrijskih izvedencev, da podpisi prebivalstva niso doslej dali zadovoljivih rezultatov.

Glede posebnih koroških, že zgodovinskih in tudi žal še sedanjih družbeno političnih razmer, ni mogoča nobena oblika, celo poizvedba o številu narodne manjšine. Karkoli bi poskušali v tej smeri vselej, se bi spremenilo vse v dejavnost dnevne politike, obremenjene z nestrpnostjo in naravnavanjem večine k nacionalizmu*. Na to je opozarjalo nekaj izvedencev v komisiji, posebej še separaten prispevek univ. profesorja dr. G. Stourzha, z njegovimi posebnimi opozorili na prioritetni položaj večine (20. III. 1973).

Žal ni javnosti docela dostopno vse gradivo študijske komisije; zato z naše strani ni mogoče vsestrano obravnavanje. V kolikor smo seznanjeni, je kancler sicer poudaril, da ne gre za zapiranje pred javnostjo in da prepušča posameznim članom presojo, kako daleč velja seznanjati javnost s posveti »komisije«. Ker gre za urejanje mednarodnega vprašanja in tudi za morebitne bistveno nasprotno poglede, bi pričakovali publiciranje omenjenega gradiva.

Že v Spomenici vladi Republike Avstrije (11. oktobra 1955) so koroški Slovenci takole opredelili svoje pojmovanje naselitvenega ozemlja: »Pod ozemljem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom razumemo teritorij, ki je označen v odredbi o dvojezičnih šolah iz leta 1945, z vklju-

* N. Leser omenja v svojem članku *Ist der Nationalismus überwunden?* spor ob krajevnih napisih (*Eropäische Rundschau* 73/1).

čenimi upravnimi, sodnimi, samoupravnimi in drugimi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohoru, ki so pristojni za imenovano ozemlje.«

Člen 7 jasno opredeljuje teritorij. Odstavki 1, 2, 4 navajajo dežele, med njimi Koroško. Dalje upravne in sodne okraje (3. odst.), tudi z mešanim prebivalstvom. Razsežnost varstva na vso državo predvideva peti (5) odstavek. Katerakoli organizacija, »ki meri na to, da odvzame hrvaškemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine« zapade prepovedi.

Teritorialno zaradi zaostajanja uresničevanja čl. 7 ne more priti v poštev nobena rešitev, ki bi se oddaljevala od tistega teritorija, ki so ga imeli pred očmi oblikovalci čl. 7, predvsem pa nobena takšna ureditev, ki bi hotela sankcionirati dosedanje nezadovoljivosti in neizpolnjevanja mednarodne obveznosti. To stališče je Avstrija zastopala tudi pri reševanju Južne Tirolske. Tako je sedanji kancler in nekdanji zunanji minister obrazložil stališče v zvezi z Južno Tirolsko, s katerim se seveda strinjamo in se glasi: »Leta 1945 zopet uvedena enakopravnost, na katero se sklicuje Italija (mi bi nadomestili Italijo z Avstrijo), ni nobena resnična enakopravnost, če ima en del velikansko prednost. Zato bi bilo treba nekaj ukreniti in ta namen so imeli pogodbeniki. Izenačiti bi bilo treba neenake pogoje začetka v korist Južnih Tirolcev. Vendar se to ni zgodilo. Da, celo formalna enakopravnost se ni upoštevala.« (Wiener Zeitung, st. 244, 19. X. 1960, str. 7—9.) Da je treba upoštevati etnična izhodišča iz določenega starta v preteklosti, ko je prišlo do večje denacionalizacije — to misel zagovarja tudi avstrijski državni sekretar Gschnitzer v zvezi z Južnimi Tirolci (glej J. Pleterski, Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, Razprave in gradivo 1960, št. 2, str. 32, opomba pod črto).

Oblikovalci čl. 7 so imeli pred očmi povsem določeno ozemlje, a tudi obe nasprotni strani Avstrija in Jugoslavija — saj je bilo odprto vprašanje razmejitev — predvsem pa tudi vprašanje manjšinskih pravic; o teh je bilo dosti pričevanj pred obnovo avstrijske republike in tudi svečanih zagotovil.

Predstavniki koroških Slovencev (11. IX. 1973) so na prvi seji Kontaktnega komiteja — sestavljajo ga kancler, zunanji in prosvetni minister, koroški deželni glavar in predstavniki treh parlamentarnih strankarskih frakcij (SPÖ, ÖVP, FPÖ), kakor smo omenili, zahtevali priznanje *teritorialnega načela* na celotnem dvojezičnem ozemlju, ki je znano že od podpisa državne pogodbe; zavrnilo so sleherno štetje ter *ugotavljanje manjšine* (Z. Zorko, Nevarno odlaganje ali le korak naprej?, Delo, 13. IX. 1973, št. 249, str. 3).

O državljanstvu

Z 20. julijem 1949 se je svet zunanjih ministrov štirih velesil sporazumel: a) da ostanejo meje Avstrije nespremenjene, b) da mora Avstrija zagotoviti slovenski in hrvaški manjšini zaščitne pravice in c) glede vpra-

šanj nemškega premoženja. Odtlej je Avstrija obravnavala koroško vprašanje kot svoje notranje vprašanje. Vendar je šele z državno pogodbo 15. maja 1955 (s priznanjem neodvisne in *neutrálne* države), s članstvom v OZN (december 1955), s pristopom k Evropskemu svetu (april 1958), kakor tudi s pristopom Jugoslavije k državni pogodbi (1955) Avstrija opravila prvo stopnjo svoje novejšje mednarodne rehabilitacije. Hkrati je jugoslovansko priznanje — pristop k državni pogodbi — s svoje strani uredilo novi meddržavni okvir. Ob ratifikaciji državne pogodbe v Zvezni skupščini je govoril tudi slovenski poslanec dr. M. Šnuderl, ki je poudaril, da gre pri avstrijskih obveznostih do delov naše narodne skupnosti za dvostranski konstruktivni odnos med avstrijsko državo in narodnima manjšinama in da kljub načelu spoštovanja suverenosti naše sosede nismo brez interesa glede spoštovanja pravic naših rojakov zunaj države.⁴⁸

Koroški Slovenci so ob novem položaju izrazili svoje poglede s posebno Spomenico (11. oktober 1955), v kateri izhajajo iz duha in ne le črke določil v državni pogodbi. Do podrobnosti so obrazložili svoje poglede na sestavine v členu 7 ter predvsem poudarili, da pojmujejo manjšinsko varstvena določila kot *celoto*.

O vprašanju odnosov med manjšino in državo naj opozorimo na več političnih (celo družbeno mentalnih) razsežnosti, ki se izpričujejo od raznih negativnih razlag o lojalnosti manjšine do sprejemanja novega, pozitivnega pogleda o njeni posredniški funkciji.⁴⁹ Vsekakor današnji položaj koroških Slovencev kot avstrijskih državljanov ne obseže samo zaščite posameznika, kakor to prevladuje v saintgermainskih določilih, temveč tudi *kolektivno varstvo narodne skupine*, posebno varstvo — varstvo z notranjim pozitivnim pravom, a hkrati zaščito z mednarodno-pravno veljavo. Ob oktobrskih (1972) izpadih na Koroškem, ko so organizirane skupine odstranjevale prve dvojezične nemškoslovenske napise — sta opozorila na internacionalno plat vprašanja tako avstrijski kancler kot tudi vršilec dolžnosti zunanjega ministra SFRJ; teh opozoril je bilo kasneje več.

Prišlo je tudi do izmenjave diplomatskih not: SFRJ je izročila noto datirano 6. XI. 1972, republika Avstrija odgovor 11. I. 1973, SFRJ spet odgovor 14. II. 1973.

Prva omenjena nota opozarja ob šovinističnih izpadih k dvojezičnim napisom na Koroškem, na zaskrbljenost, ker sedemnajst let zaostaja uresničevanje manjšinskih varstvenih določil. Navaja prejšnja večkratna opozorila glede zaostajajočega uresničevanja v označenem obdobju, posebej opozarja na napadalnost tako imenovanih patriotskih združenj; odklanja ugotavljanje manjšine, terja izpolnitev celotne obveznosti državne pogodbe, omenja naposled tudi druge možnosti za zaščito slovenske in hrvaške narodne manjšine v Avstriji.

Avstrijska nota navaja, da se avstrijska vlada zaveda, kako terja manjšinska »enakopravnost«⁵⁰ posebno varstvo, dalje, da je kancler v ta namen postavil posebno komisijo; zavrača očitke zaradi generalizacij (!) pri očitkih šovinizma avstrijskemu prebivalstvu. Izraža pripravljenost

za neposredno urejanje vprašanja v stiku z narodno manjšino in tudi s sosednjo prijateljsko državo.

Tretja nota (jugoslovanski odgovor na avstrijski odgovor) — navaja strinjanje z načelom, da je potrebna manjšini posebna podpora; tudi z zamisljivo neposrednega stika med vlado in narodno manjšino, vendar ponovno opozarja na dolgoletno oklevanje Avstrije pri izpolnjevanju mednarodnih obveznosti. Zavrača pomanjkljivosti v avstrijskem odgovoru in le-to utemeljuje z nekaj konkretnimi navedbami. Strinja se s predlogom pospešenih, hitrejših rešitev in tudi z bilateralnim meddržavnim sodelovanjem za dosego ustreznih rešitev, rešitev vprašanj, ki otežujejo medsebojne odnose.

O nacionalnem značaju države

V avstrijskem primeru je še danes živa dilema avstrijske nacionalnosti: avstrijstvo-nemštvo. Tudi državna pogodba (člen 4) je ponovno prepovedala združitev z Nemčijo. Zaradi tega je bolj razumljivo novejše pojasnilo sedanjega avstrijskega kanclerja (Kreisky), da pojmuje nacijo v njeni identifikaciji z državo, medtem ko misli eden mlajših avstrijskih teoretikov ((N. Leser)⁵⁰, da ima še danes določeno težo prav razmejitvev med nemško in avstrijsko nacijo. Koroški Slovenci (in tudi druge narodne manjšine) se srečujejo v avstrijskem prostoru z jezikovno enotno nemško govorečo večino, čeprav na različnih ravneh (zveza, dežela).

Ne kaže pozabljati tudi na to, da gre glede na SR Slovenijo in SFRJ za različno družbeno fiziognomijo države z razvito socialno zakonodajo, s sestavino podružbljenega gospodarstva (podržavljenega) in s poudarjeno družbeno reformno politiko socialnih demokratov, s ta čas njihovo vlado v deželi in zvezi. Vendar SPÖ ob drugih partnerjih ne uveljavlja vselej že začrtane politike in socialdemokrati se pogosto znajdejo v mreži kompromisov. Med koncesijami njim nasprotnim silam je na vidnem mestu tudi popustljivost glede nasprotovanj pri urejanju manjšinskega vprašanja. Stranka (SPÖ) prav tako teži k temu, kakor je mogoče sklepati po novejših prispevkih v strankinem teoretskem glasilu (Die Zukunft), da bi bolj določno idejno izoblikovala svojo politiko v okoliščinah industrijske družbe. Naj omenimo še, da ima tudi avstrijski narod svojo narodno — južnotirolsko manjšino v republiki Italiji, za katero so Avstrijci dosegli po mednarodni poti (OZN) in z bilateralnimi sporazumi v novejšem času — ugodne rešitve za razvoj njihovega življa v sosednji državi — Italiji.⁵¹

O izvoru, o okolnostih, v katerih je prišlo do manjšinskega položaja in o odnosih do države

Ker ne moremo tukaj širše orisati oblike pritiskov na koroške Slovence, ki jih je spoznala znanost za čas začetka stoletja (1910 — v monarhiji), ne bo odveč, če se seznanimo z nekaj podatki o plebiscitu

(10. oktober 1920). V glasovalni coni A se je odločilo tistikrat za republiko Avstrijo 22 025 (59,04 % odstotka) in 15 279 (40,96 odstotka) prebivalcev za monarhijo Jugoslavijo. S tako odločitvijo je odpadlo glasovanje v coni B. Na ozemlju južno od Drave in nekaterih sosednih občin severno od nje, kar pa ni bila posebna glasovalna cona, se je večina odločila za Jugoslavijo. Koroški Slovenci so se tistikrat odločevali glede na naprednejšo (Avstrija) in bolj zaostalo (Jugoslavija) *družbeno strukturo* in manj glede na svoje nacionalne želje. V okviru saintgermainskih določil (1919) so takrat predvideli za koroške Slovence varstvo, bolj namenjeno posamezniku kakor skupini.

Po petdesetih letih (1970) so proslavljali plebiscitno obletnico z nekaj tako izrazitimi nacionalističnimi poudarki, da je to doživelo kritiko v tujini in tudi doma, medtem ko je problem manjšinskega varstva, kljub evoluciji (zaščiti celotne skupnosti in ne le posameznika) po drugi svetovni vojni, še vedno odprt. V organizacijskem glasilu »patriotske« organizacije Heimatdienst (Ruf der Heimat, oktober 1970, št. 14, str. 2) so zapisali npr. naslednja načelna izhodišča: »Koroška je kot enotnost *dežela nemškega jezikovnega prostora, nemškega kulturnega kroga* in zgodovine *nemške nacije* ... Torej zgodovina Koroške še ni potegnila črte. To bo storila med dvema narodoma šele takrat, ko enega izmed njiju več ne bo.«⁵²

Razvoj sam je torej postavil vprašaj nenehnim poskusom integracije in vsem prizadevanjem za asimilacijo narodne manjšine.⁵³

Medtem ko v obdobju med svetovnima vojnama niso uresničili manjšinskega varstva tako, da bi omogočalo manjšini ugoden razvoj, je manjšina doživela z nacistično prevlado genocidno ravnanje (tudi kazenske likvidacije kmečkih družin, izselitev).

Po osvoboditvi Koroške (1945) s strani zavezniških sil, tudi z jugoslovansko armado in po njenem odhodu, je angleška zasedbena oblast postavila posebno *zaporno območje*, ki je obsegalo ozemlje južno od Drave (do 1949).

Zdaj, v dvajsetem letu po podpisu pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije, označujeta manjšinsko varstvo, namenjeno koroškim Slovencem: *postopnost* in *drobljenje* (torej različnost v primerjavi s stališči manjšine) pri uresničevanju varstvenih določil v okviru notranje pozitivne zakonodaje.

Seznam avstrijskih zakonov in uradnih določb po 1955. letu je takle: 8. avgusta 1955 izda urad koroške deželne vlade k točki 3 državne pogodbe navodilo o sprejemanju slovenskih vlog na dvojezičnem območju političnih okrajev Velikovec, Celovec-okolica, Beljak-okolica in Šmohor (navodilo je postalo znano šele leta 1968).⁵⁴ Z dne 1. julija 1957 je znan odlok prosvetnega ministrstva o ustanovitvi gimnazije za Slovence v Celovcu; sledil je odlok predsednika koroškega deželnega šolskega sveta o preureditvi dvojezičnega pouka z dne 22. septembra 1958 (o prijavljanju k dvoj. pouku); zatem so sprejeli mimo manjšine njej namenjeni šolski zakon (ki predvideva »ugotavljanje«) in manjšinski zakon o slovenščini na sodiščih (samo 3 sodni okraji od devetih, ki tudi predvideva ugotavljanje

manjšine); dalje sledijo: odlok prosvetnega ministrstva z dne 15. decembra 1960 o ustanovitvi slovenske šolske nadzorne oblasti pri deželnem šolskem svetu za Koroško; odredba koroškega deželnega šolskega sveta za Koroško z dne 15. februarja 1965, z dodatnimi določili k učnemu načrtu za osnovne šole (z njo se je ob angleščini kot alternativnem fakultativnem tujem jeziku pripustila slovenščina); odredba koroškega šolskega sveta z dne 27. septembra 1965 o ureditvi osnovnošolskega učnega načrta v smislu manjšinskega šolskega zakona; priporočilo 19. avgusta 1968, ki ga izda direkcija koroških deželnih uradov — okrajnim glavarstvom Šmohor, Beljak-okolica, Celovec-okolica in Velikovec o sprejemanju slovenskih pisanih in ustnih vlog (slednje s tolmačem); poslano je bilo tudi drugim lokalnim oblastem za okraje Celovec in Beljak ter vodjem kmetijske in zadružne inšpekcije; priporočilo je poslal 3. septembra 1968 koroški deželni glavar 52 južnokoroškim občinam: upoštevajo naj slovenski jezik v okviru občinskih uprav.⁵⁴ Sredi 1971. leta je bila priznana slovenski zasebni kmetijski šoli v Podravljah pravica javnosti; avstrijska država je prevzela tudi del stroškov za vzdrževanje pouka. (Slovenski vestnik, Celovec, 23. IV. 1971).

1972. leta so predvideli (6. april 1972) ustanoviti stalen odbor (Kontaktne komite) iz predstavnikov osrednje vlade, koroške deželne vlade in slovenske manjšine za obravnavo odprtih vprašanj; Kontaktni komite se je sestel na prvi seji 11. IX. 1973.

7. julija 1972 je dunajski parlament sprejel zakon o uvedbi dvojezičnih topografskih napisov v 205 naseljih južne Koroške, na osnovah popisa prebivalstva iz leta 1961 in ob kriteriju 20 %.

9. februarja 1973 je kancler dr. Kreisky na Dunaju konstituiral študijsko komisijo za probleme slovenske narodnostne skupine na Koroškem (predvsem za vprašanje dvojezičnih krajevnih napisov).

Tak je dosedanji rezultat avstrijskih izvršilnih zakonov in odredb: *pri tem so doslej uveljavljeni zakoni celo poslabšali manjšinski položaj.*

V desetletju (1962—1972) so avstrijske oblasti na Koroškem z upravno političnimi ukrepi opravile naslednje:

imenovana sta bila nadzornika za dvojezične osnovne šole in za slovenski pouk na glavnih šolah.

Marca 1961. leta je bila priznana in izplačana odškodnina Slovencev, ki so bili v letih 1942—1943 prisilno izseljeni.

Leta 1962 so v reducirani obliki obnovili spomenik borcem NOV v Velikovcu, ki so ga razstrelili (1953) doslej *neugotovljeni neznanci*.

Decembra 1963 so imenovali nadzornika slovenske gimnazije in slovenskega jezika na koroških srednjih šolah.

Deželna vlada je z novim zakonom o sestavi deželnega šolskega sveta in okrajnih šolskih svetov upoštevala predstavništvo Slovencev v teh organih; ti zastopniki imajo le posvetovalni glas (deželni šolski svet, okrajni šolski svet v Velikovcu, Celovcu, Beljaku in Šmohorju).

Potrnilo položaja slovenske gimnazije v Celovcu predstavlja sklep, s katerim je predsednik republike imenoval takratnega vršilca dolžnosti

dr. J. Tischlerja za ravnatelja slovenske gimnazije. Le-ta je bil v začetku 1965 kot ravnatelj imenovan tudi za *dvornega svetnika*.

Deželna šolska oblast je upoštevala predlog, da se učiteljem, ki imajo dvojezični pouk to upošteva pri določanju njihove učne obveznosti.

Postopoma izplačujejo tudi odškodnino za premoženje slovenskih kulturnih organizacij uničeno v času nacizma.

Zunanji minister dr. Kreisky je imel do leta 1965 s predstavniki obeh slovenskih organizacij, koroške deželne vlade in koroških političnih strank (razen KP) več sestankov informativnega značaja, katerih pomen je predvsem v tem, da je z njimi javno priznal pomen sporazumnega reševanja položaja slovenske manjšine, hkrati je bilo to tudi priznanje mednarodnega aspekta vprašanja.

Julij 1966: prosvetno ministrstvo je izdalo učni načrt za manjšinske šole.

8. do 10. septembra 1966 je bil na Koroškem seminar za profesorje slovenske gimnazije in učitelje slovenskega jezika na koroških srednjih šolah. Seminar sta podprla tako predsednik deželnega šolskega sveta kakor tudi avstrijsko prosvetno ministrstvo.

Junija 1967 je sprejel kancler dr. Josef Klaus predstavnike slovenske manjšine. Ostali obiski predstavnikov obeh manjšinskih organizacij pri avstrijski vladi so bili: pri kanclerju dr. Brunu Kreiskem decembra 1970 in maja 1972; predvideli so upostavitev »Kontaktnega komiteja« (15. april 1973) pri uradu zveznega kanclerja.

V letu 1970 so začeli z gradnjo poslopja za slovensko gimnazijo v Celovcu.

Na listi socialistične stranke je bil leta 1970 izvoljen v deželni zbor Slovenec. Avstrijska ljudska stranka je sprejela v svoj deželnozbornski klub (1973) enega Slovenca.

Kot referenta za manjšinska vprašanja v uradu deželne vlade (in kasneje še za referenta za deželna kulturna vprašanja) so določili posebnega uradnika in mu pridružili (1973) pomočnika, ki obvlada slovenski jezik.

Ustanovljen urad za informacije in ljudsko izobraževanje koroških Slovencev pri deželni vladi (1973), ki pa ga je koroški deželni glavar s svojim sklepom »zamrznil« in praktično onemogočil delo, saj ni mogoče govoriti niti o posebnem referatu z omenjeno vsebino.

Manjše deželne podpore so v zadnjih letih dobila tudi razna slovenska kulturna društva (v Št. Vidu v Podjuní, vsakokratni Koroški kulturni dnevi ipd.).

Obe organizaciji slovenske manjšine dobivata v zadnjih letih od vlade redno podporo za svojo dejavnost.

Glede visokošolskih in gimnazijskih podpor uživajo pripadniki manjšine enake podpore kakor pripadniki večinskega naroda.

Slovenski protifašistični borci dobivajo podporo avstrijske države po posebnem zakonu (paragraf 4).

* * *

Avstrijski izvedenec F. Ermacora razlaga, da gre pri uresničevanju državne pogodbe za več ravni, na katerih se lahko ureja omenjeni sklop vprašanj (zvezna vlada, zunanji minister s svojimi uradi, zvezni predsednik, zvezna zakonodaja), vendar to ne bi smel biti izgovor za zaostajajoče uresničevanje, temveč komaj opozorilo za zapletenost postopkov.

Kakor smo navedli, je prišlo do treh zakonov (šolstvo, sodišča, o dvojezičnih napisih), ki so ju bili sprejeli mimo manjšine; celo do pogoja (v obeh zakonih), da je treba manjšino šele številčno ugotoviti.

Obenem se je uveljavila še praksa neposrednih dogovorov med predstavniki koroških Slovencev in avstrijskim zunanjim ministrom ter tudi s kanclerjem; ta praksa je učinkovala ugodno, kljub temu, da z njo doslej ni bilo mogoče urediti glavnine vprašanj.

Zamisel o neposrednem stiku predstavnikov države in narodne manjšine, ki je hkrati relevantna s tretiranjem manjšine kot subjekta svoje politike in usode, je v primeru koroških Slovencev znana že več kot desetletje (1960). V skupni avstrijsko jugoslovanski izjavi so to najprej takole izrazili: »Obe strani sta se strinjali, da bodo pripravljenost, ki jo je izrazila Avstrija za izpolnitev določb iz člena 7 državne pogodbe, nanašajočih se na manjšine in navezani stiki med predstavniki manjšin ter avstrijskih oblasti, omogočili vsestransko zadovoljivo ureditev, tako da bi manjšine lahko postale elemente izboljšanja dobrih sosedskih odnosov.«⁵⁵

Toda šele ponovne pobude (6. IV. 1972) s strani predstavnikov manjšine (čeprav je občasno prihajalo do pogovorov med vlado in manjšino) so naposled ob drugih okoliščinah pripeljale do dogovora (28. VII. 1973) o »Kontaktne komiteju« — o institucionalizaciji stikov. Komite se je prvič sestal 11. IX. 1973.⁵⁶

Koroški Slovenci so že po omenjeni *Spomenici* (1955), ki še danes omogoča načelna izhodišča, na začetku leta 1971 izoblikovali nekaj dopolnil k dosedanjemu urejanju njim namenjenega varstva, in to v posebnem dokumentu obeh slovenskih predstavniških organizacij: dokument o vprašanih slovenske narodne skupnosti na Koroškem (20. april 1971) so vročili zveznemu kanclerju Kreiskemu. Razumljivo bo, da ne navajamo zaradi obsega naše razprave vseh dokumentov koroških Slovencev od 1945. dalje.

V omenjenem »dokumentu« so se zavzeli za: gradnjo poslopja za gimnazijo za Slovence v Celovcu, za javnost kmetijske šole in finančno podporo v proračunu 1971. Opozorili so na pomanjkljivost v zvezi s popisom prebivalstva 1971, na možnosti self executing (samoizvršbe) v določilu člena 7, in sicer naj bi ta možnost veljala tudi za namestitev topografskih napisov.

Z vrsto argumentacij o dosedanjih pravnih določbah so obrazložili, da je bilo oblikovalcem varstvenih določil člena 7 znano ozemlje. Spregovorili so o razširitvi pravic v zakonu o sodiščih, o podpori za kulturno in prosvetno dejavnost. Predlagali so ustanovitev zveznega referata za kulturo in prosveto in opozorili na možnosti, da bi sprejemali oddaje slovenske televizije. Dalje so ponovili predlog o noveli šolskega zakona

(predlog 15. decembra 1969), se zavzeli za medsebojno priznavanje diplom v okviru kulturne konvencije Avstrija-Jugoslavija.* Poudarili so nujnost prepovedi nacionalističnih društev (omenili so tudi napačno izjavo zunanjega ministra, češ da je Avstrija z gimnazijo za Slovence preseгла člen 7). V sklepnih mislih so pojasnjevali, da neuresničevanje določil čl. 7 pospešuje tako narodnostna nasprotja kakor tudi slabša sosedske odnose.

V predlogu za novelo šolskega zakona so predložili, naj bi odpadel člen, ki določa ugotavljanje manjšine, pristajajo pa na ozemlje, ki ga je določil koroški šolski zakon (10. julij 1959). Enkratna prijava (ta čas morajo starši sleherni vpis v šolski razred posebno pojasniti) naj bi po tem predlogu veljala za vse obdobje šolske obveznosti — tudi ustna prijava. Verouk naj bo kot vzgojni predmet načeloma v materinščini; izpopolniti je treba določila o vzgoji učiteljstva in dodati določila in druge srednje šole (za glasbeno pedagoške realne gimnazije, trgovske šole in akademije). Posebej so se zavzeli za položaj slovenščine pri izobrazbi otroških vrtnaric (slovenščina pri slehernem številu prijavljenih), za dvojezičnost na posebnih šolah, za novo možnost kot neobveznega predmeta — slovenščine, in to tudi tedaj, če gre samo za pet učencev. Podčrtali so, da vztrajajo na izpričani usposobljenosti učiteljev dvojezičnih šol.

Omenjena dokumenta pomenita s spomenico 1955 sklenjeno razlago stališč koroških Slovencev, hkrati z novejšimi opozorili na predvidene spremembe v osnovnih družbenih strukturah (združevanje občin, reorganizacija šolstva).

Ko vstopajo v ospredje pri novejšem avstrijskem reševanju člena 7 še nadalje *postopnost, izločenost* in bolj *zunanj* formalno uresničevanje določil (na primer iz točke 3 o topografskih napisih), zaostaja tisti del, ki naj predvsem varuje manjšino (točka 5 člena 7) — *zaščita etničnega značaja*.

Med tovrstnimi dokumenti so pomembni še: Spomenica »Memorandum der Kärntner Slowenen zur Schulfrage« (27. oktober 1958), naslovljen na avstrijsko zvezno vlado, izdajatelja in založnici sta Narodni svet koroških Slovencev in Zveza slovenskih organizacij), Denkschrift der Kärntner Slowenen zur Volkszählung 1961, vsekakor tudi novejši predlogi obeh predstavniških organizacij koroških Slovencev v celotnem obdobju po drugi svetovni vojni, predvsem pa tisti po 1955 l. in še novejši v okviru sodelovanj v Kontaktnem komiteju ali pa do katerih prihaja zunaj rednih stikov. V kolikor so znani omenjeni elaborati piscu teh vrstic, lahko zapiše, da bi jih lahko zbrali v nekaj zajetnih zvezkov. Čeprav vsa ta literatura izvira iz neposredne prakse, bi bilo koristno tudi za izvedence, da bi se seznanili z njo — predvsem pa naj bi si s predlogi pomagali državnih izvršilni in zakonodajni organi.

Le v ilustracijo naj omenimo: v dveh (11. IV. 1972 in 28. VI. 1973) pogovorih pri kanclerju Kreiskem so svoja stališča zatem še ustmeno

* Konvencija priznava samo spričevala o zaključnih izpitih na srednjih šolah.

obrazložili. Spet so razpravljali o vprašanjih na katera so opozarjali v svojih dokumentih. Pri prvem pogovoru (1972) so obravnavali vprašanje enakopravnosti slovenskega jezika v sodstvu, upravi in šolstvu (o razširitvi sodnih okrajev, za upravo je treba sprejeti poseben predpis, za šolstvo urejanje v okviru že označenih zahtev). Predložili so, naj bi avstrijska zakonodaja strožje obravnavala posameznike in organizacije, ki šovinistično nastopajo in delujejo zoper koroške Slovence. Dogovorili so se za ustanovitev kontaktnega komiteja. Glede zakona o topografskih napisih so opozorili na njegovo nezadostnost. Izmenjali so tudi poglede na finančno podporo slovenski kulturni dejavnosti. Pri drugem pogovoru (1973) so se pogovarjali konkretnije o ustanovitvi Kontaktnega komiteja, o globalnem reševanju nezadostnega uresničevanja določil čl. 7, o čl. 4 konvencije zoper rasno diskriminacijo in pripravah dopolnjenega avstrijskega kazenskega zakona, ki naj zavaruje pred škovanjem iz nacionalnih pobud, o vprašanju ugotavljanja manjšine in o podpori za kulturni dom koroških Slovencev v Celovcu.

Pri tretjem pogovoru (prva seja Kontaktnega komiteja) so predstavniki manjšine zahtevali, da Avstrija izhaja pri urejanju predvsem iz dveh osnovnih stališč: 1. varstvena določila državne pogodbe je treba priznati in uveljaviti na celotnem avtohtonem ozemlju koroških Slovencev in 2. o kakršnemkoli preštevanju ni govora. Kakor je mogoče spoznati iz časnikarskih sporočil, Kontaktni komite na prvi seji ni niti sprejel niti zavrnil omenjenih načelnih stališč predstavnikov koroških Slovencev. Hkrati so nacionalistični elementi ob podpori liberalnega koroškega tiska prešli k vrsti pritiskov: resolucija Zveze slovenskih organizacij na Koroškem dunajski vladi (17. IX. 1973) navaja razstrelitev spomenika anti-fašističnim borcem, fizičen napad na skupino Slovencev na Radišah (Radsberg), celo izpad pripadnika avstrijske vojske do pripadnika slovenske narodnosti, organizirano škovanje proti prijavam k slovenskemu pouku in proti slovenskim duhovnikom (Ponatis resolucije, Delo, 20. IX. 1973).

O sami prekinitvi sodelovanja v Kontaktnem komiteju in nadaljnji pripravljenosti koroških Slovencev pa smo zapisali nekaj označitev že v poglavju o kvantiteti.

* * *

Najbolj usodno se izpričujejo slabosti dosedanje šolske ureditve.

Po uredbi (3. oktober 1945) naj bi obsegalo dvojezično šolstvo 108 šol, vendar na desetih šolah v neposredni okolici Celovca niso nikoli poučevali slovensko; že čisto na začetku je preostalo 98 šol. V šolskem letu 1948/49 je to šolstvo zajelo skupaj 12 860 učencev slovenske in nemške materinščine; od teh 6247 (osnovne šole) in 486 (glavne šole) — 48,54 odstotkov s slovensko materinščino. Leta 1958 je bilo skupaj 12 774 učencev, odjavljenih 10 588, ponovno prijavljenih 213, samo za nemški pouk 10 375, in tako je preostalo za dvojezični pouk 2399 učencev. Po izračunih J. Pleterskega bi morale leta 1958/59 znašati število učencev na dvojezični šoli vsaj 4820 učencev. (Vzrok take orientacije staršev je bila agitacija, so bili pri-

tiski tako imenovanih patriotskih društev.) Po avstrijski statistiki lahko sledimo zatem takle razvoj (statistika navaja samo prijavljence od prvega do četrtega razreda): 1959/60 — 1990 učencev, 1960/61 — 1820 učencev, — 1961/62 — 1689 učencev, 1962/63 — 1610 učencev, 1963/64 — 1673 učencev, 1964/65 — 1602 učencev, 1965/66 — 1602 učencev, 1966/67 1589 učencev, 1967/68 — 1538 učencev, 1968/69 — 1001 učencev. Prijavljenci na glavnih šolah (1965—1968) za nadaljnjih 232 učencev. Navajani podatki za desetletje dovolj očitno izpričujejo težaven položaj glede pouka slovenskih koroških otrok.

Dvojezične šole in prijavljeni otroci:⁵⁷
(1. do 4. stopnja)

Solsko leto	Okraj Šmohor		Okraj Beljak okolica		Okraj Celovec okolica		Okraj Velikovec	
	šole	učenci	šole	učenci	šole	učenci	šole	učenci
1959/60	6	8	25	367	24	583	43	1032
1960/61	6	7	25	326	23	532	43	955
1961/62	6	6	25	292	23	493	43	898
1962/63	6	4	25	269	23	448	43	889
1963/64	6	2	25	286	23	425	43	960
1964/65	6	2	25	278	21	422	43	900
1965/66	6	9	25	278	22	423	43	892
1966/67	6	12	25	284	22	424	43	849
1967/68	6	10	25	280	21	424	43	821
1968/69	2	5	20	168	19	296	34	586

Statistični izpis nam v primerjavi s številom učencev, ki so uživali pouk v materinščini pred letom 1958, pokaže hudo neprimerno rešitev, pa četudi se na zunaj zdi načelo o samoodločanju (staršev) in izbiri še tako »demokratično«; v življenju manjšine odločajo vsekakor dejavniki, ki omenjenemu načelu niso prijazni.* Tudi ta pregled opozarja na relativno vrednost in uporabnost samoodločanja v primeru narodnih manjšin.

O celotni in delni inkluzivnosti glede na jurisdikcijo države

Manjšina je lahko tudi del narodne skupnosti, ki živi v okviru več držav. Celotna narodna skupnost uživa različne jurisdikcije. Ob dejstvu, da je večinski del v drugi državi, je mogoč še mednarodno pravni po-

* Pravica staršev (Splošna deklaracija človekovih pravic, čl. 26/3) ima tudi tolmačenje UNESCO: »Prvenstvena pravica staršev pri izbiri vrste vzgoje, ki naj jo uživajo njihovi otroci, se postavlja po robu monopolističnemu vzgojnemu sistemu, ki so ga sprejele različne države.« (J. Pleterski, op. cit., str. 53.)

ložaj. Naj ponovimo, da koroški Slovenci kot avstrijski državljani vendarle uživajo, čeprav *v reducirani obliki, posebno pozitivno manjšinsko zakonodajo*. V samem zakonodajnem območju nastopajo še sovisnosti med deželo in zvezo. Tak je primer z zakonom, ki sodi v deželno pristojnost (združevanje občin), a zadeva manjšinsko varstvo, kar sodi v zvezno zakonodajo.

Predvsem se ob postopnosti uveljavljanja manjšinskega varstva izpričuje načelno nasprotje med avstrijskimi uradnimi pojmovanji ter manjšinskimi pogledi; manjšina pojmuje *celotnost* vseh določil člena 7, poudarja njegovega duha, namen, in se opira na globlji smisel v 5. odstavku člena 7 izraženega opozorila glede varstva značaja manjšine.

* * *

Pri omenjenem varstvu gre tudi za mednarodnopravno veljavo, člen 35 v državni pogodbi predvideva celo možnost za razreševanje pri različnih interpretacijah glede uresničevanja državne pogodbe, upostavitve posebne komisije in pa posredovanje generalnega sekretarja OZN.

Ne bo odveč, če opozorimo, da se je Avstrija nekajkrat odzvala tudi generalnemu sekretarju OZN in mu obrazložila svojo notranjo zakonodajo glede na svoje mednarodne obveznosti, tudi glede na vse tiste, *ki jih mora uresničevati kot članica OZN*.

Marsikaj nam v tej zvezi pojasni tole gradivo: Avstrijsko poročilo o zakonodajnih določilih glede na nacizem, rasno nestrpnost in apartheid (A/7683, angleško, dodatek str. 3—4, v poročilu generalnega sekretarja, 19. junij 1969); Poročilo generalnega sekretarja o ukrepih proti nacizmu in rasni nestrpnosti (A/8056, francosko, str. 5—7). Naši sosede se sklicujejo posebej še *na točko 5 v členu 7*.

To sklicevanje je doživelo posebno usodo v nadaljnjem razvoju do 1974. leta, ko so v že navajanem sporočilu 3. komiteja OZN zapisali, »da je neuspešno popolno uveljavljanje zahtev člena 4, paragraf (b) Konvencije razlog za posebno zaskrbljenost glede na dejstvo, da takšne šovinistične organizacije kot je koroški Heimatdienst lahko svobodno delujejo in nasprotujejo manjšinskim pravicam ter se zavzemajo za asimilacijo Slovencev.« (Op. cit., točka 133.)

Omenjali smo že novejše (1. avgusta 1973) avstrijsko sporočilo v zvezi z »International convention on the elimination of all forms of racial discrimination (CERD/C/R. 50/Add. 6, 2. avgust 1973). Opozorili smo na navajanje spornega popisnega rezultata po štetju 1971. Ob vsej drugi natančni predstavitvi v tem dokumentu, celo z navajanjem predvidenih izboljšav v kazenskem zakonu o bolj določenih sankcijah pri izrazih rasne in nacionalne nestrpnosti, naj opozorimo, da so mnogi govorniki o akcijah in formuliranih pravicah v ustavah in pozitivnih zakonih poudarjali *efektivno uveljavljanje* (ST/TAO/HR/23, str. 8; A/21).

V navajanem dokumentu seveda primerjav z učinkom določil ni. Zato nas ne preseneča opozorilo, ki ga povzemamo iz zaključnega že navajanega

poročila (General assembly official records: twenty-ninth session, supplement No. 18 (A/9618) 1974, toč. 135) in se to glasi: »Nadalje so opozorili (delegati), da najsi so pravna določila še tako pomembna, je enako pomembno dejansko izvajanje teh določil« (podčrtal avtor razprave, ki je na to novino opozarjal v prejšnjih natisih, pričujoče, s tem podatkom dopolnjene razprave.)

Pri tem je seveda v svetu malo znano, da so v Avstriji kmalu po podpisu državne pogodbe obnovili vrsto patriotskih nacionalnih organizacij. Teh je bilo po publiciranih podatkih na Koroškem sedemnajst.⁵⁸ Združuje jih osrednja organizacija Kärntner Heimatdienst, ustanovljen 1957. Najvidnejši so: Kärntner Abwehrkämpfverband, Die Kärntner Landsmanschaft in Kärntner Schulverein-Südmark). Že 1960. leta je avstrijski sogovornik pri meddržavnem dialogu zagovarjal stališče, da njihov razpust ne bi rešil vprašanja. Tudi intervencije slovenskih osrednjih organizacij pri avstrijskem predsedniku F. Jonasu in notranjem ministru niso v zvezi z dejavnostjo omenjenih organizacij dosegle ugodnih rešitev. Avstrijski notranji minister je odgovoril (14. II. 1971), da je vlogo prepustil celovškemu državnemu pravdnistvu; zasebna vloga treh slovenskih študentov državnemu pravdnistvu v zvezi z odgovornostjo urednika »Ruf der Heimat« je bila zavrnjena (januar 1971).

Tudi dogodki na jesen 1972, ki smo jih že omenili, so svojevrstno pričevanje o neodpornosti globalne družbe do agresivnih skupin, ki uporabljajo neurejenost manjšinskega vprašanja za možno prizorišče in uporabo pri uveljavljanju ožje skupinskih interesov.

(V novejšem prispevku opozarja tudi Th. Veiter, Was Österreichs Ansehen international gefährdet — Kaj orgoža mednarodni ugled Avstrije; prevod NR, 10. marca 1972 na izraze antisemitizma v avstrijskem parlamentu in na kritične poglede dveh evropskih mednarodnih manjšinskih organizacij (A. I. D. L. C. M. = Association Internationale pour la Defense des Langues et Culture Menacées, FUEV = Federalistična unija evropskih narodnostnih skupin glede na uresničevanje člena 7.)

Na protislovenske izbruhe na Koroškem (oktober 1972), ki so jih spodbudile in naravnavale označene organizacije, združene v Heimatdienstu, je opozoril na 17. generalni skupščini UNESCO tudi jugoslovanski predstavnik A. Bakočević.⁵⁹

V območje mednarodnega političnega urejanja vprašanj sodijo tudi še dvostranski dogovori med predstavniki dveh sosednih držav. To prizadevanje med sosednima državama za zadovoljive realno politične odnose olajšuje lahko tudi položaj narodne manjšine (dobri sosedski odnosi, odprta meja), kadar obe strani kar najbolj upoštevata manjšinsko posebnost in osebnost. (Na to je npr. opozoril veleposlanik J. Zemljak avstrijskega zunanjega ministra Figla 1959. leta v zvezi s šolskim vprašanjem. O manjšinskem vprašanju sta se dogovarjala že več kot pred desetimi leti tudi zunanja ministra sosednih držav, 1960. Po letu 1970 pa je prišlo do vrste intervencij — izmenjavo not smo že omenili.) Sosedni državi bosta vsekakor tudi v prihodnje morali neposredno ure-

jati odprta vprašanja. Pri tem seveda nismo omenjali vseh stikov na meddržavni ravni — pogovora med avstrijskim in jugoslovanskim zun. ministrom ob priložnosti jesenskega zasedanja OZN 1973.

Mislím, da je bilo vseskozi in posebej še v nedavnem času dovolj poudarjeno in to s strani jugoslovanskih državnikov, da se pogovarjamo o *razlikah* »na osnovi enake državne suverenosti«, kakor to obvezuje npr. Resolucija OZN, 2625 (XXVI) sprejeta z dne 24. oktobra 1970, ki jo navaja tudi avstrijski odgovor na jugoslovansko noto.

Vsebina navedene resolucije nas opozarja na upoštevanje vzrokov različnih pogledov dveh pogodbenikov — seveda pa govori dokument tudi o načelih za urejanje mednarodnih razlik vse do podrobnosti (npr. da se morajo države vzdržati vsakega dejanja, ki bi poslabšalo položaj.)

Kakor pa je pokazal posebej razvoj po 1970. letu se čedalje z avstrijske strani bolj razkrivajo določene usmeritve, ki niso v korist zboljšanju odnosov. Ne da obtežuje dobro sosedstvo neuresničevanje manjšinskih določil, temveč še vrsta drugih neizpoljenih obveznosti, predvsem pa osnovna naravnost npr. avstrijskega tiska, pa tudi še ohranjanje ali dopuščanje tistih usmeritev v družbenem življenju, ki so pripeljale h koncu prve republike, in ki so iz nje ustvarile mostišče za napad na Jugoslavijo ter za vse drugo, kar je spremljalo omenjeni razvoj.

Razumljivo bo, da je prišlo ponovno do ostrih opozoril s strani SFRJ (dveh Not, 30. X. in 29. XII. 1974) in vmesnega avstrijskega odgovora (Verbalna nota, 2. XII. 1974). Ne da bi obširneje opisovali vsebine vseh treh dokumentov, ki obravnavajo v zvezi s kor. Slovenci pač vprašanja, ki smo jih tukaj obrazložili — naj ob avstrijskem odgovoru zapišemo, da neposredno ali posredno zavrača sleherno kritično navedbo jugoslovanske strani in učinkuje za poznavalca vprašanja paradokсно. Za sedanjo stopnjo jugoslovanskih opozoril bodisi v UNESCO (novembrsko zasedanje 1974, Delo, sobotna priloga, 4. I. 1974, str. 20), ali na odboru glavne skupščine OZN (sklepna seja 29. zasedanja) ob predlogu o tretjem središču OZN — Dunaju, se zdi piscu za pričujoči razgled koristno omeniti še stališče izraženo v ekspoziciji državnega sekretarja M. Minića v zveznem zboru o zunanjepolitični dejavnosti in sicer tisto, ki odgovarja nekaterim novejšim izjavam sosedne strani. Le-to se glasi: »Če avstrijska vlada zares želi, kot pravi v svoji noti, da bi rešili sporna vprašanja, je nihče ne ovira, da bi tega z dejanji ne potrdila. Več pomeni v tem smislu en sam praktičen korak — izpolnitev ene izmed obveznosti — kot vse izjave vidnih osebnosti avstrijske vlade o pripravljenosti na pogovore.« (Delo, 27. XII. 1974, str. 3.)

Očitno pa zaostaja v vsem obdobju po podpisu državne pogodbe urejanje bistvenih vprašanj, za dostikrat manjšimi naklonjenimi izjavami vodilnih avstrijskih državnikov (kancler, prosvetni minister), da je treba manjšini za njeno enakopravnost naklanjati več. Zaostaja praksa, prihaja celo do stališč, ki so nasprotna že omenjenemu stališču, moderni manjšinski politiki sploh in koroškim Slovencem posebej. Nas (iz matične Slo-

venije in SFR Jugoslavije) sogovornike pa navaja obilje besed in pomanjkanje dejanj na skepso glede politične pripravljenosti in možnosti za urejanje odprtih vprašanj.⁶⁰

O prizadevanjih manjšine

O dejavnikih, bolj ali manj zadovoljivih za poseben razvoj manjšine, naj omenimo najprej še težnje splošnega družbenega razvoja.

V drugi avstrijski republiki, posebej v zadnjem desetletju, prihaja do hitrega spreminjanja njenega družbenega ustroja. Ne glede na jezikovne rezultate pri popisu nam statistični podatki o orientaciji pri zaposlovanju koroških ljudi z dvojezičnega ozemlja, z manjšo statistično kombinacijo (podatki o jezikovni pripadnosti iz leta 1951 in podatki o socialni stratifikaciji in usmerjenosti glede zaposlovanja iz l. 1961) — pokažejo od deset do dvajset odstotkov tistih, ki se 1961. leta še ukvarjajo s poljedelstvom in gozdarstvom v okrajih Šmohor in Beljak-okolica, med deset in trideset odstotkov v okrajih Celovec-okolica in Velikovec. Podobno orientacijo izpričuje tudi zaposlovanje zunaj domačega kraja, kjer po istih statističnih uradnih podatkih za omenjene okraje, z izjemo nekaj hribovskih občin, več kot polovica delavcev najde zaposlitev v večjih deželnih središčih ali pa krajih z industrijo.

Ob dejstvu, da so si koroški Slovenci v povojnem obdobju izpopolnili izobražensko strukturo, naj opozorimo, da so prihajali maturanti gimnazije za Slovence med 1972. in 1973. letom iz 35 krajev; Po več kot deset jih je prihajalo iz: Št. Jakoba v Rožu (St. Jakob R.), Vrbe ob Vrbskem jezeru (Velden am Wörthersee), Bilčovsa (Ludmannsdorf), Borovelj (Ferlach), Sel (Zell), Dobrle vasi (Eberndorf), Škocjana (St. Kanzian), Železne Kaple (Eisenkappel) in mestne občine Celovec (Klagenfurt), torej iz petih slovenskih središč iz Roža (ime doline) iz območja deželnega središča in treh slovenskih središč v Podjuni (glej Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, šolsko leto 1972/73, str. 23—26); mislimo, da je k tako razsežnemu odzivu prispevalo dvojezično šolstvo (1945—1958).

Glede na gospodarsko moč koroških Slovencev ne moremo mimo posebnega usmerjanja deželnih javnih sredstev, kjer koroški Slovenci še zmeraj zaostajajo (dr. M. Zwitter, referat na posvetu geografov na Ravnah 1969; arhiv INV).

Koroški Slovenci dandanašnji nastopajo z dvema svetovnonazorsko različno usmerjenima združevalnima organizacijama (Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem in Narodnim svetom koroških Slovencev); vsaka od njiju združuje v svojem okviru več organizacij in društev. Prva omenjena izhaja iz izročila antifašističnega partizanskega boja, povojnega zbiranja v okviru Osvobodilne in Demokratične fronte s težnjo, da bi se koroški Slovenci ob prizadevanjih za temeljne pravice enakopravno udeleževali družbenega življenja v državi, kjer žive; druga poudarja katoliško nazorsko usmeritev, a izhaja iz tradicionalnih usmeritev iz let pred drugo

svetovno vojno (ustanovitev 1949. leta). Obe osrednji organizaciji imata sicer kritičen odnos do obeh avstrijskih (večinskih) strank, čeprav izkazujejo njihovi člani do teh še različno relevantnost. V narodnostnih vprašanjih nastopata vseskozi skupaj.

Zunaj omenjenih organizacij nastopa v skupinah mlajši rod (klub Mladje z revijo, Kladivarji, tudi z glasilom, in študentje z najmočnejšim dunajskim klubom). Mladina se oglašča tudi s kritiko o nezadostnosti temeljnih organizacij, pa tudi z dejavnostjo v zvezi z določili člena 7 (nameščanje topografskih napisov) in z začetki znanstvenega dela (raziskovanje preslojevanja koroške vasi). Političnega življenja, volitev in drugega se udeležujejo koroški Slovenci neposredno (občinske volitve 1973) ali posredno v okvirih avstrijskih strank in dajejo podporo predvsem obema velikima strankama (SPÖ, ÖVP); ob volitvah (1971) so slovenski volilci v velikovškem okraju z nekaj več glasovi podprli tudi avstrijsko komunistično stranko, saj se ta s svojo publiciteto dostikrat kritično zavzema za manjšino.

Koroški Slovenci so si obnovili svojo Zadržno zvezo z omrežjem članic, vendar to gospodarsko udejstvovanje močno zaostaja v okviru avstrijskih, celo koroških gospodarskih razsežnosti. Skromen je njihov delež v drugih institucijah (ga skoraj ni, z izjemo na kmečkem področju) in v predstavniških telesih. Od tu prihaja do nove pobude, da si zgrade koroški Slovenci v Celovcu osrednji *kulturni dom*.

Naj poudarimo, da se sleherna izmed skupin, ki izraža svoje slovenstvo, čuti globlje povezana s slovensko narodno bitjo, čeprav si hkrati v drugem avstrijskem državnem in družbenem okviru samostojno kot subjekt naravnava svoje življenje.

Za Slovence v Jugoslaviji velja, da je primerna samo tista naša podpora, ki tovrstno njihovo habilitacijo sprejema.

Človeka, ki se predvsem zunanje seznanja z novejšim položajem koroških Slovencev in bi tako npr. precejeval dokaj katastrofalne podatke o vpisih v preostanek koroške dvojezične šole — preseneča, da se koroški Slovenci še vnaprej ohranjajo, izpričujejo svojo življenjsko moč, in to v nekem pomenu na novi kakovostni ravni. Razumljivo bo, da terja že življenje samo njihovo poklicno preusmerjanje — majhni in srednji kmet iščeta npr. eksistencialno rešitev v preobrazbi: v »turističnem« kmetu, v kombiniranem gospodarstvu, ko sta svoji kmetijski dejavnosti pridružila še turistično, ali pa v dejavnostih pol kmeta in pol delavca. (Seveda še zmeraj zaostaja tisti del Koroške, kjer živijo Slovenci, za severnejšim delom dežele; tudi javne investicije so kasnile in še kasnijo; o tem govori vrsta analiz.)

Vendar nas preseneča tudi razvoj njihove nadržani; njihova izobrazbena struktura se je dopolnila v primerjavi s stanjem v prvi republiki (predvsem se je pomnožilo število pedagoško usposobljenih izobražencev: učiteljev, profesorjev; tudi svobodnih poklicev: zdravnikov, živinozdrav-

nikov, odvetnikov). Ustroj koroških Slovencev je torej danes bolj celosten, čeprav ima še zmeraj mnogo vrzeli.

Kot spodbudni znanilci življenjske moči se oglašajo prav tako med mlajšim rodом tudi ustvarjalci: pesniki, pisatelji in tudi nekaj likovnikov; takšen obet govori hkrati za določene ugodnejše okoliščine in ozračje, vsaj za prepustnost tega. Čeprav pa dobiva ob nedavnem in sedanjem obnašanju avstrijske družbe hipoteza o propustnosti hude zavore.

Če velja za avstrijske sosedo, da morajo opraviti s svojimi stereotipi, seveda to velja v določenem pomenu tudi — za Slovence. Podoba današnje Koroške nikakor ni črnobela.

*

Pregled, ki smo ga opravili, kljub fragmentarnosti potrjuje nekaj *podmen*. Njihov prestop iz podmene v zakonitost (po kateri se ravna majhna skupnost) utrjuje primer koroških Slovencev. Mislimo na *posebnost* določenih skupnosti — med nje štejemo zaradi vrste kazalcev tudi ta del naših rojakov.

Zaradi vrste okoliščin oblikujejo tovrstne skupnosti svoje individualne razsežnosti, ne da bi pretrgale popkovino s celoto svoje etničnosti, pojmovane kot narodnost.

V nekem pomenu potrjuje koroški primer tudi hipotezo, da so narodnostni deli v določenih okoliščinah kaj slabo integrativne skupine, (»integrativne« v pomenu asimilacije ali izničenja njihove narodnostne posebnosti);

— kakor tudi, da se izpričujejo že v XIX. stoletju zastavljene asimilacijske težnje kot strateške še v drugi polovici našega stoletja.

Iskanje sožitja sili večino zaradi vrste družbeno političnih okoliščin k priznavanju novih razmerij in k upoštevanju drugačnih relevantnosti, kakor je to bilo še v bližnji preteklosti. Razvoj ni enosmeren, temveč nihajoč. Le s težavo vznikajo tu in tam novi pogledi v okviru prevladujočih skupnosti. Njih historično pogojene mentalitete omogočajo posameznim družbenim skupinam še dandanes oživljanje narodnostne nestrpnosti in dejavnosti v najbolj preprostih oblikah agitacije ter represivnih nastopov, čeprav nastopa država v prikriti obliki.

V primeru, ki smo ga pregledovali, se kaže pri podatkih vpisov v osnovne šole načelo samoopredelitve staršev (Bekennnisprinzip), pa tudi pri vseh popisih prebivalstva, torej načelo *autodeterminizacije kot vprašljivo*. V šolskem primeru vodi k *samoodtujitvi* od materinščine; le-ta je po dosedanjih spoznanjih najbolj ustrežajoči medij za možnost enakopravnega človekovega vstopa v družbeno življenje (nekaj avstrijskih pedagoških izvedencev zagovarja v okviru večinskega naroda, v imenu omenjene demokratičnosti celo upoštevanje narečja znotraj nemškega jezikovnega območja).

Načelo avtodeterminizacije se v koroških okoliščinah izpričuje kot izrazit primer, ki še danes zaradi vrste dejavnikov deluje v prid večinskemu prebivalstvu, samo kot pravilo večine pri sleherni registraciji, ko

želi doseči vprašanje kvantitete drugorodne manjše narodnostne skupnosti. Tudi če bi želeli s formalne strani upoštevati le jezikovno kategorijo, da bi upoštevali človeka samo po materinskem jeziku (na kar merijo novejši predlogi »Komisije« pri kanclerju Kreiskem) zaradi že navajanih okoliščin, ne bi mogli pridobljeni rezultati po kateremkoli anketnem postopku pripeljati do približno objektivnega števila. Ne prihaja do tega le zaradi političnega posrednega ali neposrednega vmešavanja, temveč zaradi mentalno zakoreninjene zmede, o tako imenovanem vindišarskem narečju, vindišarski »etničnosti« po inerciji — s politično ideološkimi adaptacijami novejšega časa. Misel o *incompatibilnosti avtodeterminacije* v danem, koroškem manjšinskem položaju vzdrži sleherno kritiko.

Hkrati so raziskovanja pokazala in na to nas navaja tudi novejša teorija sama, da kvantiteta kot kriterij in konkretnost za uresničevanje varstvenih določil ne zadovoljuje več — kakor je to bilo še v teoriji in praksi med obema vojnama.

K vsemu temu so pripomogla novejša raziskovanja raznih znanstvenih disciplin; le-ta so znatno napredovala.⁶¹ Nas moti seveda, da mnogi izvedenski sogovorniki severne sosede ne poznajo (z redkimi izjemami) naših pomembnejših raziskovanj, saj jim to preprečuje že nepoznavanje našega jezika. Stičnih točk v pogledih med izvedenci je tudi že nekaj, čeprav se v sočasnosti še izpričujejo mnoga nasprotja in to ne le v primerih, kadar izhajajo izvedenci iz načelno, idejno različnih izhodišč.

Naposled pričajo že ustvarjene možnosti, npr. upoštevanje manjšine kot subjekta in sogovornika pri urejanju njenih vprašanj, čeprav le kot teoretske predpostavke, o obliki, kako bi se veljalo lotiti posebne zaščite. Same povojne ureditve so doprinesle kot teorija in kot praksa že nekaj novin. Izsilile so v nekaj primerih celo nekaj rešitev, marsikaj so prispevale k temu tudi manjšinske skupnosti same. Opozorili smo že na avstrijsko stališče k južnotirolskemu vprašanju, z njim so posebej poudarjali, da niso pripravljene sprejeti rešitev, ki bi hotela sankcionirati nezadovoljivo izpolnjevanje mednarodne obveznosti. Ne nazadnje se kaže tudi sovisnost pri ureditvi vprašanj že znotraj in zunaj države, pač v prostoru, ki naj bi zaradi izkušenj v preteklosti že zmogel v zadovoljstvo in korist obeh sogovornikov urejevati medsebojno razmerje in odnose.

Pričujočega pregleda nikakor ne bi bilo mogoče napisati, če ne bi že opravili mnogi izvedenci osnovnih raziskovanj, predvsem pa ne brez sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

SYNOPSIS

The author discusses the case of the Carinthian Slovenes — a national, ethnic group, or national minority, applying criteria, adopted by a group of UN experts (1949). The Carinthian Slovenes are an autochthon, settled community, striving to survive despite the obstacles put by the unfavourably disposed (German speaking) majority group and by the (Austrian) State. He comes to the conclusion that such communities are hard to integrate, that the majority favours the assimilation of the minority and, that in this case historical assimilatory aspirations are still manifest: in the population census practices, in the present organization of the school system and in the activities of a number of associations and organizations of the (German — speaking) majority. This orientation and activities of the majority population are responsible for the self-alienation processes within the minority. Regarding the internationally valid protection clauses in the Austrian State Treaty the author finds, that despite a relative progress, reflected in documents of this kind, he cannot but join the opinion that the letter of a document should be implemented (UN Ljubljana Seminar, 1965). In his discussion of quantity (quantite considérable) he brings forward the reasons for incompatibility of the autodetermination principle in specific cases of ethnic minorities (population censuses, rights of parents in education). In the case under discussion (Carinthia) he exclude the application of this criterion. International settling of such problems can be positive only if the minority is treated as an equal partner in the search for solutions. The minority can fulfill its mediatory role only if the majority group adopts and implements policies, favourable to the minority.

OPOMBE

Opombe obsegajo ob povezavi z literaturo tudi strnjena pojasnila, ki bi bremenila osnovno besedilo, a jih zaradi vsestranosti problematike ne velja opuščati, saj bi lahko prišlo do očitka, da avtor pri navajanjih ni imel pred seboj sintetični vsebinski izraz ali sklepnih spoznanj v delih, iz katerih je uporabljal določene fragmente.

Do takšnih trditev je začuda prišlo s strani avstrijskega manjšinskega izvedenca dr. Th. Veiterja v njegovih dveh recenzijah (Europa Ethnica, št. 2, 1974; Donauraum, št. 1/2, 1974) ob izidu pričujočega besedila v angleškem prevodu: Drago Druškovič, Carinthian Slovenes, some aspects of their situation, druga izpopolnjena izdaja, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Ljubljana 1973; posebej preseneča, da je isti ocenjevalec drugače obveščal svojo javnost ob izidu našega besedila v francoščini (Europa Ethnica, št. 3, 1973).

¹ Prvi natis: Drago Druškovič »Quelques questions des Slovènes de Carinthie«, Etudes et Documents, Edit. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (Institut pour les questions nationales à Ljubljana; Ljubljana 1972, 44 str. 8°). Dopolnjeno izdajo in spremembo jezikovnega medija sta narekovali splošno zunanje zanimanje. Nič manj pa še nekaj bistveno različnih pogledov ob koroškem »vzorcu«, kakor tudi načelnih pogledov na tovrstno etnopolitiko

sploh. Čeprav je opaziti nekaj stičnih pogledov v izvedenskih krogih in njihovo zmerno evolucijo, pa globinska projekcija na območjih vzročnosti in posledičnosti ne izpričuje enako ugodnih upov.

Z dopolnili je naposled avtor skušal razširiti načeto razpravo o (ne) uporabnosti — incompatibilnosti samoopredelitve v primeru narodno manjšinskega položaja — koroškega vzorca *Quelques question des Slovènes de Carinthie*, str. 19). Omenjeno spoznanje je dobilo delno pritrdilno repliko v izjavi avstrijskega izvedenca Th. Veiterja na ORF (oktober 1972), predvsem pa v teoretskih razmišljanjih G. Hérauda: *Etude ethnopolitique sur la »minorité dans la minorité«*, plus spécialement quand il s'agit de groupes homoethniques, *Europa Ethnica*, 1972, št. 4, str. 146—156 in pred tem še v večji meri v knjigi istega avtorja *Peuples et langues d'Europe* Danoël, Paris 1966, poglavje *L'aliénation ethnique*, str. 55—81.

² Kot obveznosti pojmujeemo celotno avstrijsko državno pogodbo in ne le čl. 7 z določili namenjenimi varstvu narodnih manjšin.

³ Izvedenci so z veliko natančnostjo raziskovali tovrstne skupine in razločili etnično od jezikovne in narodnostne skupine, dalje, razvojne konstitutivne stopnje, pa tudi razne druge determinante in to iz različnih izhodišč, tudi filozofsko-načelnih, in se v nekih potankostih približujejo s svojimi označitvami in spoznanji, a vendarle spet dopuščajo široki razpon različnosti. Med upoštevanja vrednimi izhodišči naj navedemo: — *Definition et Classification des Minorités* (Memorandum présenté par le Secrétaire général, NU, Commission des droits de l'homme, Lake Success, New York 1950, E/CN. 4/Sub. 2/85; 27. decembre 1949; str. 9—10. I. Sens du mot »Minorité«; — *Protection des minorités*, NU, New York, 1967, E/CN. 4/Sub. 2/214/Rev. 1 in E/CN. 4/Sub. 2/221 Rev. 1; Introduction; — Guy Héraud, *Peuples et langues d'Europe*, Paris, Danoël, 1966. — Theodor Veiter, *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*, Wien, W. Braumüller, 1970. — Janko Pleterski: *Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni: The minority legislation in Carinthia after the Second World War*, Razprave in gradivo, Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1960, št. 2, str. 7—99. Prevladujoča značilnost, sestavina glede na različnost z vladajočo makroskupino ali državo nacijo, na državno nacionalnost, naj bi manjšinski skupini, skupnosti omogočala njeno subjektivizacijo. Večinoma pa se narodni, etnični manjšini nenaklonjena politika razkriva s tem, da skuša bodisi z določenimi abstrakcijami zmanjševati vsebinski obseg in temeljno determiniranost le-te. Tako je npr. avstrijski delegat v preteklem letu (1974) pred odborom za odpravo rasne diskriminacije v OZN dejal, da v Avstriji ni posebnih nacionalnih ali etničnih skupin, pač pa verske in jezikovne manjšine — in to kljub jasnim določilom v avstrijski državi pogodbi (Report of the Committee on the elimination of racial discrimination, General Assembly, Official Records: Twenty-ninth session, supplement No. 18 (A/9618, UN, New York, 1974; v točki 135, na str. 35), ki opozarjajo na to, »da bi določanje prebivalstva na osnovi jezikovnega kriterija dalo drugačne rezultate kot na osnovi etnične zavesti ali podobnih socioloških kriterijev«.

⁴ *Cycle d'études consacré aux sociétés multinationales*, Ljubljana, ONU; New York, 1965, ST/TAO/HR 23.

⁵ Iz avstrijskih statističnih podatkov zvemo, da je skupno prebivalstvo Koroške poraslo od 1951 do 1961 za 4,3 odstotke in od 1961 do 1971 za 6 odstotkov. V političnih okrajih, kjer pretežno žive koroški Slovenci: Celovec-dežela (1951—1961) za 3 odstotke, (1961—1971) za 12 odstotkov; Beljak-dežela (1951 do 1961) 1,9 odstotkov, (1961—1971) 8 odstotkov; Velikovec (1951—1961) 1,6 odstotkov, (1961—1971) 3 odstotke. Naravni prirastek na 100 prebivalcev v letu 1961: Celovec-dežela: 12,6 odstotkov, Beljak-dežela: 2,9 odstotkov in Velikovec 12,6 odstotkov. V 1970. letu v Celovec-dežela: 7,3 odstotke, Beljak-dežela: 7,4 odstotkov in Velikovec: 6,5 odstotkov (izbral D. Nečak, asistent, INV). *Ergebnisse der Volkszählung*, 1. VI. 1951, zv. 4, Österreichische Statistisch. Zentralamt,

Wien 1952; Statistisches Handbuch des Landes Kärnten, 18. Jahrgang 1972, Kärntner Landesregierung, Klagenfurt.

⁶ Bogo Grafenauer, Narodni razvoj na Koroškem od srede 19. stol. do danes, Koroški zbornik, Ljubljana, DZS, 1946; Fran Zwitter, Etnične in družbene osnove koroškega vprašanja, Plebiscitni zbornik, Ljubljana, SM, 1971; Vladimir Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Ljubljana, Razprave in gradivo INV, 1960, št. 2; Janko Pleterski, Die Volkszählung vom 31. März 1961 in Kärnten (Avstrijsko ljudsko štetje 31. marca 1961 na Koroškem), Ljubljana, Razprave in gradivo INV, 1966, št. 4—5.

⁷ Navajali smo števila slovenskega in avstrijskega avtorja. Manjše razlike ob upoštevanju vseh jezikovnih kategorij torej tudi bilingvalnih — nastanejo pri uporabi različnih virov uradne avstrijske publicitete, pa tudi glede na različne aspekte avtorjev, vendar pa bistveno ne spremenijo podobe.

⁸ Postopno seznanjanje z rezultati ljudskega popisa v letu 1971 navaja raziskovalca najmanj na dvom o odgovornosti pri obveščanju javnosti. Prve objave smo izbrali iz Volkszeitung, 28. I. 1972, št. 21; Weststeirische Rundschau, 5. IX. 1972, št. 6 in Kleine Zeitung (Klg), 20. XII. 1972, št. 290; drugo objavo iz Kärntner Tageszeitung in Volkszeitung, 21. II. 1973, št. 42; tretjo objavo Kleine Zeitung, 13. in 14. VI. 1973, št. 132 in 133. Le-ta upošteva 48 južno-koroških občin, ob njej so še podatki za 6 sodnih okrajev (Borovlje-Ferlach, Rožek-Rosegg, Dobrla vas-Eberndorf, Železna Kapla-Eisenkappel in Velikovec-Völkermarkt), kjer se zniža število naslednjih popisnih kategorij (slovensko, slovensko-nemško, nemško-slovensko, slovensko-vindišarsko, vindišarsko-slovensko) na 14 270 in v preostalih kategorijah (vindišarsko, nemško-vindišarsko in vindišarsko-nemško) na 1973. Hkrati opozarja dr. Tone Zorn v svoji primerjalni »Analizi ljudskih štetij 1939 in 1971« (rkp. na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani), da vrednotijo avtorji vindišarstvo kot samostojno etničnost. Prav to presenetljivo po nacistih uvedeno neznanstveno kategorijo pa najdemo v drugače zanimivem koristnem predlogu P. Skadegarda avstrijskemu kanclerju Kreiskemu (Die rein Windischen schliesse ich aus, da sie sich als Österreicher im ethnischen Sinne bekennen (kopija poslana »Delu« Ljubljana, 14. VII. 1973). Avstrijski centralni statistični urad (Österreichische Statistische Zentralamt) je naposled posredoval javnosti (Volkszeitung, 25. VII. 1973, št. 193, str. 1—2) tudi podatke glede na sodne okraje. Vsekakor se to naposled najbolj avtorizirani podatki, čeprav se raziskovalec vprašuje o motivih za sukcesivno objavljanje v avstrijskem časopisju (4 različne objave o številu koroških Slovencev 1972—1973).

⁹ Jezikoslovje pozna slovensko koroško dialektično bazo in šest narečij: ziljsko, rožansko, obirsko, podjunsko, mežiško in remšeniško (Fran Ramovš, Zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana, AZ, 1936). Res pa so poenostavljali na Koroškem po popisni praksi in registrirali neko skupno narečje: windisch. Tudi dunajska izvedenska podkomisija — med njimi predvsem visokošolski profesor Issatschenko (Isačenko, zdaj na visoki šoli v Celovcu) je ugotovila, da je vindišarsko nedvoumno slovenski dialekt (Unterkommission klärt Begriffe, Volkszeitung, 6. marec 1973, str. 53). Uporaba ima zgolj politični namen. O izvorih glej razpravo Lojzeta Udeta »Teorija o vindišarjih«, Celovec, SPZ, 1956. Trdovratna zloraba tega imena kot sredstva narodnostnega odtujevanja je zašla celo v mednarodno publiciteto. Tako uporablja za ta del koroškega prebivalstva G. Héraud v novejši razpravi »Etude ethnopolitique sur la 'minorité' dans la sproutje s prebujeno manjšino (minorité d'éveil) še manjšino, ki se pridružuje monografskem delu o ljudstvih in jezikih Evrope pa se ukvarja v obširnem III. poglavju (55—81) z etnično alienacijo (politično, demografsko, kulturno, običajev, ekonomsko, socialno in psihološko). Kot posebnost naj omenimo tudi Zvezo koroških vindišarjev. Dalje so popisi prebivalstva izkazali tudi v

tem območju koroškega prebivalstva upadajoči razvoj: 1939: 21 478, 1951: 19 728, 1961: 11 469 in 1971: 3 914 vindišarjev. Samo kategorijo je uvedel najprej nacistični popis. Nekdanji privatni docent ljubljanske univerze Isačenko — Issatschenko (1939), ki je napisal zanimivo študijo »Narečje vasi Sele v Rožu« (Ljubljana 1939, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani), je opozarjal že ob članku v pismu nemškemu tedniku »Der Spiegel« (4. decembra 1972, št. 50, str. 12) na politično naravo razlikovanja med »vindišarji« in Slovenci na Koroškem. Avtor pričujočega prispevka je v isti številki omenjene revije, op. cit. str. 15, opozarjal na neprimernost lingvističnih razlag.

Iz vsega bi lahko sklepali, da pomenijo podaljšane opredelitve s kategorijo vindišarstva določeno politično vplivanje in to v smeri narodnostnega odtujevanja in politične propagande, če že ne pritiska. V tem smislu se zdi odklanjanje vstopa predstavnikov koroških Slovencev v »Komisijo«, ki jo je ustanovil kancler Kreisky za urejanje manjšinskih vprašanj opravičljivo, saj je avstrijska ljudska stranka vanjo delegirala dr. V. Einspielerja (podpredsednik v »Kärntner Heimatdienst«), sedanjega predsednika Zveze koroških Vindišarjev. Dejavnost te »organizacije« je očitna in sodi med tiste, »ki merijo na to, da odvzemajo hrvatskemu ali slovenskemu (podčrtal D. D.) prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine« in ta »se mora prepovedati«. Tako glede na paragraf 5 člena 7 avstrijske državne pogodbe.

¹⁰ Theodor Veiter, *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Oesterreich*, Wien—Stuttgart, 1970, str. 336—369; Felix Ermacora, *Oesterreichische Verfassungslehre*, Wien—Stuttgart, 1970, str. 263—267.

¹¹ Odgovor avstrijskega ministra za notranje zadeve 8. maja 1951 in 10. marca 1971; iz Spomenice Narodnega sveta koroških Slovencev in Zveze slovenskih organizacij, april 1971.

¹² »Znatno število«, terminus technicus; v obdobju Društva narodov so uveljavljali dvajset odstotkov (Veiter, op. cit. str. 360). Avstrijski izvedenec ni upošteval stališča že navajanega dokumenta »Podkomisije« OZN: E/CN. 4/Sub. 2/85, str. 16—17, ki se glasi, da v načelu ni potrebno nobeno posebno število pripadnikov za to, da lahko govorimo o manjšini; tudi njihovo najmanjše število mora biti zavarovano pred diskriminacijo, še posebej pa deležno vsega, kar izpoveduje Deklaracija o človekovih pravicah; vsekakor pa mora manjšina, ki jo smatrajo kot skupino, uživati pozitivne usluge in posebne pravice.

¹³ Kärntner Tageszeitung, 6. april 1973, št. 80; »Frage Minderheitenermittlung; Kommission sucht einen Ausweg. Predvsem je poučen »Antrag auf Einleitung eines Volksbegehrens«. Pobudniki so iz vrst avstrijske FPÖ in ÖVP, predvsem pa »Kärntner Heimdienst« (po koroškem časopisju v novembru 1972, februar 1973).

^{13a} V kritiki objavljenih podatkov o popisu 1971 opozarja Slovenski vestnik (Celovec, 31. avgust 1973, št. 35): »Tudi pri zadnjem štetju 1971 so znani primeri falsifikatov, omenimo naj le primer Velikovca, ki je bil iznešen tudi pred vlado na Dunaju.« Ilustrativno v tej smeri je poročilo o občnem zboru »Kärntner Heimatdienst«, v katerem so med preteklimi uspehi navedli: 1. akcijo odjavljanja od slovenskega pouka (1958), 2. korekturo s slovenske strani ponarejenih rezultatov ob priložnosti ljudskega popisa 1961. leta. (Die Kärntner Landsmanschaft, revija, maj, 1968, št. 5, str. 23—24.) Ob točki 2 naj pojasnimo, da opravlja redni popis avstrijska administracija in da nimajo ljudje iz vrst narodne manjšine nobenega vpliva na popis niti ne možnosti ponarejevanja. Ob raznih odkritih nepravilnostih so ob vsakokratnem popisu samo v svojih glasilih opozarjali na nepravilnosti in v posebnih spomenicah tudi avstrijskega ministra.

¹⁴ Vladimir Klemenčič—Pavle Apovnik, Združevanje koroških občin; tipkopis referata na celovških kulturnih dnevih, Celovec, december 1971; arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (dalje uporabljamo kratico: INV).

¹⁵ Glej opombo 9.

^{15a} Statistični urad Združenih narodov (Serija M., št. 44, ZN, New York, 1966): Načela in priporočila za štetja prebivalstva v letu 1970, str. 21, 244, navaja samo tri motive: a) materin jezik, b) običajni jezik — označen kot jezik, ki ga posameznik tekoče govori ali najpogosteje uporablja v svojem sedanjem domu in c) sposobnost govoriti enega ali več naštetih jezikov. Tu uporabljamo jezik komunikacije — občevalni jezik,* ker je ustrežnejši za naš primer. V koroškem primeru pa je jezik komunikacije dominanten jezik oblasti, uprave, gospodarstva — skratka dominantne večinske državne nacije.

¹⁶ Dr. Günter Decker, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, Göttingen 1955, str. 249.

¹⁷ Op. cit., dr. G. Decker; glej še: Drago Družkovič, Koroški Slovenci v Avstriji, Vprašanja naših dni (revija), št. 2, 4. februarja 1961, str. 59—65.

¹⁸ Avtor temelji na sporočilih avstrijskega dnevnega tiska, glej opombo 13.

¹⁹ Unterkommission klärt Begriffe, Volkszeitung, 6. marec 1973, str. 1.

²⁰ ST/TAO/HR/23, str. 10, 32: »Nekaj govornikov je poudarilo, da je manjšinsko vprašanje predvsem vprašanje večine. Če večina želi uživati ali nadaljevati z uveljavljanjem resnične enakosti z dostojnim obravnavanjem in demokratičnimi pravicami, naj teži k varstvu manjšinskih pravic.« »Če bodo ta načela enakosti, humanosti in demokracije resnično upoštevali, ne bo več tega vprašanja kot političnega problema in to ne bo več obstajalo.«

²¹ Stališče Zveze slovenskih organizacij Uradu koroške deželne vlade, Slovenski vestnik, Celovec, tednik, 24. decembra 1971, str. 2.

²² Navajamo po sporočilih iz časnikov: Kärntner Tageszeitung, Klagenfurt, 6. IV. 1973, št. 80, str. 1: Frage Minderheitenermittlung, Kommission sucht einen Ausweg. — Študijska komisija za vprašanja slovenske narodnostne skupine na Koroškem — Studienkommission für Probleme der slowenischen Volksgruppe in Kärnten se je konstituirala 9. februarja 1973 pod predsedstvom kanclerja dr. Bruna Kreiskega. V komisijo so imenovale svoje predstavnike interesne skupine (stranke, občine župane iz področij in obe cerkvi); štirje predvideni predstavniki koroških Slovencev so odklonili udeležbo zaradi tega, ker je Avstrijska ljudska stranka delegirala med svojimi predstavniki človeka, ki je hkrati predsednik »Zveze koroških vindišarjev«, organizacije, ki s svojim namenom teži k narodnostnemu odtujevanju koroških Slovencev. (Točka 2/a statuta te organizacije se glasi: »Pojasnjevanje prebivalstvu [oblastem] posebnosti koroških Vindišarjev.«) Dalje je imenoval kancler v Komisijo med skupno 22 člani še 13 izvedencev, med njimi enega iz tujine. Pri Komisiji so predvideli še Podkomisijo izvedencev. Doslej sta imeli tako Komisija kakor tudi podkomisija več sestankov. Podkomisija je prevzela na prvem sestanku nalogo, da pojasni vsebino pojmov »slovensko in mešano prebivalstvo« v kontekstu paragrafov čl. 7, kakor tudi da pojasni vprašanje ugotovitve narodnostne manjšine; člani so pripravili o vprašanih tudi študijske ekspertize, dva izmed izvedencev sta oskrbela primerjavo z drugimi evropskimi rešitvami (Th. Veiter, P. Skadegard); dalje tudi še primerjavo iz popisov 1951, 1961 in 1971. Iz časniških poročil in izjav ni mogoče docela razločiti, kakšna je vsebinska razsežnost komisije, saj omenjajo tako izraz komisija za slovenske probleme kakor tudi komisija krajevnih napisnih tabel (Ortstafelkommission) — vlada si je pridržala v celoti končno odločitev o preučevanih vprašanih. (Volkszeitung, 6. IV. 1973, št. 80, str. 1, 11.)

Za primerjavo naj omenimo Komisijo »devetnajstih« za vprašanja Južne Tirolske (1. IX. 1961 — IV. 1964). V njej je bilo osem predstavnikov — Južnih Tirolecev; predvsem pa ni bilo med predstavniki večinskega naroda nobene osebnosti, ki bi se hkrati uveljavljala na vrhu katerekoli večinsko »patriotske« organizacije ali celo opozicije in društva, ki bi s svojim osnovnim namenom ter dejavnostjo bilo v širšem ali ožjem pomenu zoper južnotirolsko manjšino. Pre-

* Občevalni jezik je jezik, ki ga posameznik uporablja v družbenem življenju.

senetljivo je, da je celo v komisiji delegirani predstavnik avstrijske ljudske stranke, ki je hkrati predsednik Zveze koroških Vindišarjev, propagiral mnenje, kako pomeni navedba »vindiš« kot občevalnega jezika pri ljudskem štetju priznanje, da se oseba, ki je to izjavila, ne šteje k slovenski manjšini (Kurztprotokoll, 5. III. 1973, str. 3).

²³ Glej, dr. J. Pleterski, op. cit.

²⁴ Stephan Verosta, Aussenpolitik, Jugoslawien — der blokfreie Nachbarstaat; Österreich — Die Zweite Republik, herausgegeben von Erika Weinzierl und Kurt Skalnik, I, Graz—Wien—Köln, Verlag Styria, 1972, str. 317. Natančnejši pregled nam pove, da so na tem zakonu vztrajali koroški Slovenci. Zgodovina slovenskega šolstva na Koroškem nam nudi šolski vzorec določenih ravnanj, ki jih takole opisuje H. Héraud /op. cit., 69: »Država ureja tudi sprejem otrok v šole ali manjšinske razrede. Če je manjšina zelo narodno zavedna in se je sposobna učinkovito braniti, tedaj šolska administracija skrbno bdi nad poreklom učencev (objektivni kriterij), da bi preprečila, v komaj dvomnih primerih vstop v manjšinske zavode. Nasprotno, če je manjšina zatrta ali obupana, tedaj uveljavljajo voljo — pravico staršev (subjektivni kriterij); država nima obveznosti, da bi se zavzemala in bi končno usmerjala manjšinske otroke v splošne šole, ki jih asimilirajo.«/ Glej še: Ude Lojze: Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes, v zborniku: Osnovne šole na Slovenskem 1869—1969, Ljubljana, 1970, str. 171—234; Slovenski šolski muzej (založnik).

²⁵ G. Héraud, Peuples et langues d'Europe, str. 59.

²⁶ Po interno razmnoženem tipkopisu, ki ga je posredovala piscu razprave ORF: Querschnitte, Fr. 20. 10. 72, Interview Prof. Veiter (von Claus Gatterer), str. 10.

²⁷ Ob avstrijski agitaciji o tako imenovanem »prastrahu« koroškega prebivalstva naj opozorimo na delo o narodnostnih razmerjih na Koroškem ob koncu prve svetovne vojne: Koroški plebiscit, SM, Ljubljana 1972; na monografsko delo Speransa (E. Kardelja), Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Naša založba, Ljubljana 1939 (v nemškem prevodu Edvard Kardelj, Die Viertelung, Nationale Frage des Slovenen, Europäische Perspektiven, Europa Verlag, Wien—Frankfurt—Zürich, 1971). Iz navedenih del si je mogoče pridobiti osnoven pogled na srečanje dveh narodov v zgodovinskem razvoju, ob srečanju, ki bi lahko vtisnilo »prastrah« predvsem Slovencem in še posebej koroškim Slovencem. Dalje sodi v ta zbir še dr. J. Pleterskega delo Narodna in politična zavest na Koroškem (1848—1914), SM 1965. V obtožbah o v vojni pogrešanih prebivalcih v južni Koroški — mislimo na odkritje spominske plošče v Pliberku (Bleiburg), kjer navajajo 205 imen (Kärntner Nachrichten, 12. 5. 1973, št. 19) in objavi poluradnega celotnega statističnega gradiva: — 96 žrtev (Kleine Zeitung, 10. VIII. 1973, št. 181) velja opozoriti: 1. v vojnih operacijah so imeli koroški Slovenci 1080 mrtvih, 710 ranjenih, 317 zajetih, ki so neznanu kje končali življenje, skupaj 2101 (Memorandum vlade FLR Jugoslavije, 1947; navaja tudi Th. M. Barker, The Slovenes of Carinthia, New York—Washington, 1960, str. 237). V dneh od 6. maja dalje (9. maja 1945 kapitulacija nemškega rajha) so na Koroško vdrle umikajoče se nemške in kvizlinške čete in še 8. in 12. maja so bili hudi boji pri Žitari vasi (Sittersdorf) in pri Borovljah (Ferlach), kjer je padlo še 80 pripadnikov Jugoslovanske armade (France Škerl, Koroška v borbi za svobodo, Koroški zbornik, DZS Ljubljana 1946, str. 493—580—591; dr. Tone Ferenc, Položaj na Štajerskem in Koroškem do maja 1945, Naša obramba (revija), Ljubljana, junij 1970, št. 6, str. 3—15). Naj citiramo iz novejše avstrijske razprave Erike Weinzierl, Der österreichische Widerstand« (Österreich, Die Zweite Republik, I, Styria, Graz—Wien—Köln, 109—116—145) značilno izjavo nekdanjega španskega borca W. Wachsa, ki označuje zadržanje pretežnega dela koroškega prebivalstva kot »od nesodelovanja do denuncianstva« (Obwohl Wachs die Haltung des überwiegenden Teiles der Kärntner Bevölkerung als ‚teilnahmslos bis denunziatorisch‘, charakterisierte). Končno je ohranjeno še

bogato gradivo o genocidni dejavnosti s procesov proti vojnim zločincema dr. Rainerju, Maier-Kaibitschu, kar vse velja upoštevati pri presoji gesla o 'prastrahu'.

²⁸ Del avstrijske publicitete, nenaklonjen urejanju nerešenih vprašanj z molčuje dejstvo, da so tudi Južni Tirolci v nenehnem stiku s tako imenovano matično državo. Šele v zvezi z zasedanjem generalne skupščine UNO (1972) so v kroniki avstrijske zunanje politike sporočili, da po mnenju avstrijsko južnotirolskega kontaktnega komiteja ne bo prišlo do udeležbe tirolske delegacije, ker se na sedanji stopnji vprašanja o njem razvijajo pogajanja na ravni Južna Tirolska—Rim (Oesterreichische Zeitschrift für Aussenpolitik, Wien, 1972, W. Braumüller, št. 5, str. 300). Le mimogrede, ker je prišlo do koroških replik, ali gre v primeru koroških Slovencev za »jugoslovansko manjšino« — naj omenimo, da je podobno težavo ali so Južni Tirolci »avstrijska manjšina« imela tudi republika Avstrija in sicer ob priložnosti, ko naj bi vprašanje obravnavala Generalna skupščina UNO, namreč ob pomisleku italijanskega predstavnika; sedanji avstrijski kancler je takrat uspešno zavrnil spotiko o opredelitvi in obrnil pogovor k vsebini vprašanja. S tem je vsekakor upravičeno tudi to naše opozorilo (glej La question du Tyrol du sud, Alain Fenet, Paris, 1968, Librairie générale de droit et de jurisprudence, str. 241).

²⁹ O stališču glede tako imenovanega quantité considérable, glej opombo 12. Dalje še predavanje Toneta Zorna »Mednarodni vidiki koroškega vprašanja od časa druge svetovne vojne do avstrijske državne pogodbe«, Koroški kulturni dnevi, razmnožen tipkopis, str. 19, kjer avtor izrecno opozarja, kako je določilo o znatnem številu odpadlo. O uporabnosti odstotkov kot kriterija pri določanju manjšinskih pravic je razpravljala tudi podkomisija na Dunaju (5. marec 1973) in ugotovilo »da ni uporabna nobena mednarodna norma; navajali so od 5 do 20 odstotkov«; tudi to opozarja na vprašljivost uporabnosti teh kriterijev. Vprašljivost je večkratna, saj so vprašljive že osnovne številke.

³⁰ Slovenija, Slovenci: v zgodovini se je prvotno naseljeno ozemlje (VI.—VII. st. n. e.) znatno zmanjšalo za prehodno deželo iz srednje Evrope na severni Jadran, iz praga Balkana, ob jugovzhodnem koncu Alp, iz Panonske nižine v srednji Mediteran — danes 20 251 km² v Socialistični republiki Sloveniji, federalni enoti SFR Jugoslavije in 1 727 137 (95,0 % Slovencev od celote prebivalcev) po popisu 1971. Slovenščino kot materinščino ima nad 2 milijona ljudi, ki živijo tudi v obmejnih področjih Italije, Avstrije, Madžarske ali kot izseljenci v drugih deželah Evrope, pa tudi v drugih kontinentih (Amerika, Avstralija). Prvotno so Slovence imenovali po Slovanih Slavini; po Ilirih Veneti, Vendi, kasneje Karantanci; od začetnika slovenske književnosti P. Trubarja (XVI. st.) se začne uveljavljati današnje ime. (Glej Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 7. zv. 1968; H. Hermann, Sociologie der kleinen Sprachen Europas, Hamburg 1972.)

³¹ V splošnem gre za usedlino iz preteklosti — o njej je zanimivo razmišljal pred leti avstrijski publicist Janko Musulin v eseju: Jugoslavija: poskus osebne preusmeritve (Jugoslawien: Versuch einer persönlichen Neuorientierung, Salzburger Nachrichten, 25. decembra 1967, št. 296). Med tovrstnimi analizami se zdijo vredna opozorila dr. W. Jambora v prispevku Wesensmerkmale und Trugschlüsse des Deutschnationalismus in Österreich, Österreich in Geschichte und Literatur, Wien (revija), zv. 2, februar 1962, str. 86—93. Avtor uporablja tudi izraz: znamenje mejaštva: das Grenzlandmerkmal. Opozarja na vrsto uglednih osebnosti javnega političnega življenja, katerih posebno naravnost si lahko obrazložimo s krajem njihovega narodnostnega mejnega izvora.

³² A. Fuchs, Geistige Strömungen in Österreich, 1867—1918, str. 172. Michael Sieggert, Die Randdeutschen, Neues Forum, december 1972, št. 226/27, str. 35—37.

³³ Nekaj opozoril najdemo v članku Lutza Holzingerja, Zur politischen Ökonomie der Kärntner Urangst, Neues Forum, december 1972, št. 226/27, str. 31—34.

³⁴ Leopold Spira, Das österreichische Syndrom, Wiener Tagebuch, december 1972, št. 12, str. 8—10. Avtor opozarja na latentni antisemitizem in nemški nacionalizem, ki sta postala virulentna (str. 8).

³⁵ Glej Manfred Hättich, Nationalbewusstsein und Staatsbewusstsein, Mainz, 1966, Hase—Koehlos Verlag. Avtor opozarja, da pri generacijah, ki niso bile neposredno deležne skušenj totalitarnosti nacizma, prihaja do idejne praznine, če pri teh izpuščamo neljubo resnico iz preteklosti ali jo posredujemo nezadostno, preurejeno. S tem ustvarjamo možnosti za napačno presojo, politično mišljenje ali zgodovinsko zavest: ni nezanimivo, da se pozaba često izpričuje v znamenju novega nacionalizma (»Es ist nicht uninteressant, dass das Vergessen oft gerade unter dem Zeichen eines neuen Nationalismus steht.«).

³⁶ Walter Weiss, Literatur, Österreich, Die zweite Republik, Herausgegeben von Erika Weinzierl und Kurt Skalnik, zv. 2, Verlag Styria, Graz—Wien—Köln 1972, str. 439—476.

³⁷ Glej opombi 31 in 34. Še v 1972. letu so izražali poslanci (ÖVP) v parlamentu svoj antisemitizem (Skandal in Parlament: »Juden«; Kärntner Zeitung, 16. II. 1972, št. 37; tovrstnih izrazov določene mentalitete je seveda precej več). Dne 16. IX. 1973 je prišlo do razstrelitve spomenika na Robežu (Robesch) pri Apačah (Abtei) v spomin partizanskega boja s Hitlerjevo soldatesko (1942), ki so ga odkrili pred 14 dnevi; komentator dunajske Arbeiter Zeitung piše, čeprav še niso razkrili organizacije, s tem še ni nič dokončnega. Storitve so policijske oblasti aretirale in jih predale sodišču, a oznanile, da gre za zasebniško akcijo vinjenih posameznikov; avstrijska zvezna vlada je najostreje obsodila to dejanje (TANJUG, 18. IX. 1973). Že 1953. leta so »neznani« storitvi razstrelili spomenik protifašističnim borcem na pokopališču v Velikovecu (Völkermarkt); v reducirani obliki ga je po letih obnovila koroška deželna vlada. V 1972. letu so večkrat onečastili partizanske spomenike v Grebinju (Griffen), Žrelcu (Ebenthal) in Borovljah (Ferlach); storilcev niso našli. V primerih ne gre le za delikt v okviru avstrijske republike, temveč za dejanje, ki pomeni kršitev 19. člena avstrijske državne pogodbe. Le-ta zavezuje, da mora avstrijska republika spoštovati in varovati grobove in spomenike padlih v boju zoper Hitlerjevo Nemčijo na avstrijskem ozemlju. Med izjavami se je od razstrelitve distancirala tudi »patriotska« organizacija »Kärntner Heimatdienst«, ki je hkrati poudarila, da odločno nasprotuje postavljanju partizanskih spomenikov na Koroškem (Kleine Zeitung, 18. IX. 1973). Koroška Volkszeitung (glasilo ÖVP) je že 15. IX. 1973 najavljala »vročo jesen«. Da gre za povsem profilirano dejavnost in tudi za zlorabe določenih mentalnih praznin, a v času nacizma hudo aktiviranih območij, je na dlani. O tem razmišlja v članku »Vem nützt die Hitler — Welle?« Josef Hindels (Die Zukunft, september 1973, št. 17, str. 20—23), ki opozarja, da so bila zanemarjena zadovoljiva pojasnila o nedavni (nacistični množično morilski) preteklosti.

³⁸ Drago Druškovič, O posredniški funkciji narodnosti, Kultura (revija), Beograd 1972, str. 60—65.

³⁹ V svojem seznamu (1946. leta) navaja Zveza slovenskih (koroških) izseljencev 258 družin; Pressedienst (bilten) navaja 14. IV. 1946 — 277 družin; koroška deželna vlada (1946) pa 241 družin (glej Tone Zorn, Poskus izselitve koroških Slovencev med drugo svetovno vojno, Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino 1966, št. 2, str. 133). Navajano število izseljenih velja za vso vojno obdobje, izselitev 1942 pa je obsegala 178 družin.

⁴⁰ Dunajska komisija se je (5. IV. 1973) združila v mnenju, da naj bo najmanjša upravna enota občina (kar pa je glede na besedilo državne pogodbe vprašljivo). Zanimivo je, da je v avstroogrski monarhiji na tem ozemlju bilo 883 krajev, kjer so bili krajevni dvojezični napisi in to v sodnih okrajih Smohor, Borovlje, Celovec, Svinec, Podklošter, Rožek, Beljak, Pliberk, Dobrla vas, Železna Kapla, Velikovec. Po Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs, Wien 1915; na temelju popisa prebivalstva 1910; deloma

so imele dvojezične napise tudi pošte, železniške postaje, občinski uradi in šole (vir: Dušan Nečak, INV).

⁴¹ Le droit au sol natal des ethnies est imprescriptible. Th. Veiter, Fédéralisme, Droit des peuples au sol natal et Droit d'autodisposition, Extrait, 1967/68, str. 1.

⁴² Guy Héraud, Peuples et langues d'Europes, Paris, Danoël, 1966, str. 64: »L'aliénation démographique s'y présente essentiellement sous forme d'émigration et de colonisation.«

⁴³ Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—1951, Koroški zbornik, Ljubljana 1959, str. 92—97—112: »Ob popisu prebivalstva leta 1951 je bilo na Koroškem nič manj kot 78 669 ljudi, ki so bili rojeni izven Koroške. Število tujcev se poveča z 18 000 z že na Koroškem rojenimi otroki povojnih inozemskih doseljencev na okoli 96 do 97 tisoč, skupaj z že na Koroškem rojenimi otroki inozemskih doseljencev, ki so se na Koroško naselili pred letom 1945 in z doseljenci iz drugih avstrijskih pokrajin, ki so pravzaprav tudi tuji, moremo računati, da je ob popisu prebivalstva število tujcev gotovo doseglo 130 000.«

⁴⁴ Tone Zorn, Iz germanizacijskih prizadevanj na Koroškem med obema svetovnima vojnama, Zgodovinski časopis, Ljubljana 1970, zv. 1, str. 98—99: Avtor navaja samo objave v koroškem časopisju, torej avstrijsko-nemške vire. Omenja npr., da je prišlo s pomočjo Heimatbunda do marca 1930: 76 naseljencev na 2861 oralov zemlje; dalje istega leta s pomočjo Kärntner Heimatbunda še 33 rajhovskih naseljencev na 4811 oralov zemlje in da je bilo do februarja 1931 tako naseljenih 100 samostojnih kmetov. Ob nakupu posestva v Miklavčevem (Miklauzhof), ki je prišlo v last Hansa Steinacherja, opozarja na komentar, da bo posest tudi v prihodnje »močan okop nemštva«. Med organizacijami našteva ob že omenjenih še VDA: Volksbund für das Deutschtum im Ausland, Kärntner Bodenstelle, Vereinigung der Reichsdeutschen Landwirte.

⁴⁵ Dr. Th. Veiter, odgovor na intervju ORF, 20. oktobra 1972; 3. vprašanje. Dr. Apovnik, predavanje na 4. koroških kulturnih dnevih v Celovcu 27. do 29. decembra 1972; Zakon o dvojezičnih topografskih označbah in napisih na Koroškem, Delo, 6. januarja 1973, str. 21. F. H. Riedel, Österreich und seine Minderheiten, opozarja, da so bili krajevni dvojezični napisi na Koroškem še v stari Avstriji do 1918. leta; Lot und Waage (revija) januar—februar 1973, št. 1/2, str. 7—12; 9.

⁴⁶ Drago Druškovič, Ob avstrijskem zakonu o dvojezičnih napisih, Naši razgledi, 21. VII. 1972, št. 14, str. 407—408.

⁴⁷ Na deželni konferenci v Celovcu (Klangenfurt), 28. oktobra 1972 (po koroškem dnevnem časopisju).

⁴⁸ Po stenogramu parlamentarnega zapisnika.

⁴⁹ Tudi dokument medparlamentarne konference o evropskem sodelovanju in varnosti (Helsinki, 25. do 31. januarja 1973) ugotavlja, da narodne manjšine lahko doprinašajo k utrjevanju dobrososedskih odnosov med evropskimi državami.

⁵⁰ O pojmu avstrijske nacije glej prispevek: A. K. Mally: Der »Begriff« österreichische Nation seit dem Ende des 18. Jahrhunderts; Der Donauraum (revija) 1972, Wien, št. 1—2, str. 48—66. Avtor pojmuje v sklepnih misli avstrijsko nacijo kot politično skupnost in temu veznemu faktorju daje prednost pred etnično-kulturnim faktorjem (str. 60). Iz poročil v zvezi z avstrijsko pogodbo z EGS smo slišali ocene, da gre v tem primeru za državni pogodbi podoben dosežek (Chronik zur österreichischen Aussenpolitik, Österreichische Zeitschrift für Aussenpolitik, Wien 1972, št. 5, str. 292). Razumljivo bo, da ni mogoče z nekaj označitvami zadovoljivo predstaviti problema omenjenega v podnaslovu. Dopolnilno predstavitev problema je v novejšem času oskrbela vrsta avstrijskih uglednih avtorjev v zborniku Österreich Die zweite Republik, v uredništvu E. Weinzierlove in K. Skalnika; iz dela smo že navajali. Z vprašanjem so se iz raznih vidikov ukvarjali tudi na posvetu od 3. do 6. junija 1970 v Bernsteinu na Gradiščanskem (Burgenland) in sicer o temi Delež zveznih dežel pri nasta-

janju avstrijske nacije (Der Anteil der Bundesländer an der Nationswerdung Österreichs). Sodelovala je vrsta uglednih avstrijskih avtorjev (A. H. Benna, F. Göbhart, W. Jambor, W. Jellinek, F. Jonas, Th. Kery, F. Koja, W. Kunzenmann, N. Leser, E. Nussbaumer, F. Probst, R. Vospernik, H. Wagner, L. Welti, E. Werner). Koroški Slovenec R. Vospernik je med drugim takole označil svoj in svojih rojakov položaj: »da je prisotna v zavesti posebna etnična oblika, ki je kulturno v večini doma pri narodu zunaj Avstrije« (Nur tritt in ihr Bewusstsein auch ethnische Sonderform, die sie kulturell einem in seiner Mehrheit arserhalb Oesterreichs beheimateten Volk zugehörig sein heisst.) (Walter Jambor, herausgegeben „Der Anteil der Bundesländer an der Nationswerdung Österreichs“, Wien—München, 1971, str. 153.) Slavko Fras, Sosedje, to je vsa Evropa, Dr. B. Kreisky posebej za »Delo« (10. oktobra 1971). Gespräch über eine SP—FP—Koalition mit Norbert Leser; »Profil« (revija) Wien, 10. oktober 1971, št. 10, str. 22.

Dalje se zdi koristna primerjava med čl. 8 Zvezne avstrijske ustave in čl. 7 koroške deželne ustave o položaju jezika. V deželnem dokumentu opazimo le neznatno nadomestilo ali dopolnilo zveznega določila; le-to pravi, da je nemški jezik državni jezik republike, s tem da niso prizadete pravice jezikovnih manjšin, ki so določene z zveznim zakonom⁵¹ (dr. E. Machek, Die österreichische Bundesverfassung, Wien 1950; dr. L. Adamovich, Die Landesverfassungsgesetze, Wien 1948).

⁵¹ Za primerjavo bo koristno opozorilo na novejši razvoj v zvezi z vprašanjem Južne Tirolske. V tej zvezi navajamo izjavo avstrijskega zunanjega ministra dr. R. Kirchschrägerja v XXVII. generalni skupščini (5. oktober 1972), s katero je obvestil OZN, da bilateralno reševanje ugodno napreduje (Österr. Zeitschrift für Aussenpolitik, Wien 1972, št. 5, str. 315/316).

Pri razpravljanih o manjšinskem koroškem vprašanju se izpričuje tudi negacija glede primerljivosti z Južno Tirolsko. Ker smo seznanjeni s predlogom P. Skadegarda avstrijskemu kanclerju, da naj bi uporabili pri določanju topografskih napisov kriterij vsaj 5 slovensko ali slovensko in nemško govorečih prebivalcev, naj omenimo še Th. Veiterjev kriterij 2 družin ali kmečkih posestnikov z določenim občevalnim jezikom (Die Südtiroler Autonomie im Lichte des Völkerrechts der Gegenwart, Festschrift Hugelmann II, Aalen, 1959, str. 678).

⁵² Sele po dveh letih je regionalno glasilo avstrijske ljudske stranke (ÖVP) Volkszeitung (9. februarja 1973, str. 3) prineslo neke vrste polovično opravičilo šovinističnega pisanja ter navedlo, da dotlej neznanega pisca inkriminiranega članka diplomiranega poljedelca Michaela Hoferja — niso razumeli in da želi s svojim pojasnilom razbremeniti ozračje, saj ni mislil niti na takšno ali drugačno asimilacijo Slovencev, temveč je želel pokazati le na drobne spopade, ki so dejansko prisotni med obema narodnima deloma. Vendar povsem drugače razlaga inkriminirani citat deželni poslanec (L. Abg) Josef Guttenbruner, Kärntner Tageszeitung, št. 232, 10. oktobra 1972, str. 3.

⁵³ V tej zvezi je značilna razprava Felixa Ermacore, Gründzüge des österreichischen Minderheitsrechts (Österreich. Die zweite Republik, Styria—Verlag, Graz—Wien—Köln, 1972, zv. 2, str. 87—108). Ne da bi hoteli ali mogli v nekaj opombah docela kritično obseči navedeno razpravo, naj vendarle navedemo nekaj avtorjevih pogledov, ki sami zase in v celotnem kontekstu izpričujejo določen ambivalentni kontekst. Hkrati gre v nekem pomenu za poskus sinteze pravne misli glede na manjšinsko pravno varstvo ter za nezadostnost tega pri uveljavljanju v praksi, seveda le v kolikor se to nanaša na koroške Slovence. Avtor že uvodoma opozarja, da si pomagajo v sosedni republiki ob »nezadovoljivem efektu« z rezultati ljudskih popisov. Ob tej »neznanki«, ki ovira po njegovem vseskozi uresničenje čl. 7, pa aprioristično zatrjuje, da gre za razpršenost manjšine (88). Vprašujemo se, kako je mogoče ob neugotovitvi določiti naseljenost. Čeprav v posplošeni obliki, se zdi vendarle realno, a ne opravičljivo njegovo pojasnilo, o odločujoči sovisnosti uresničenja od načina

političnega obnašanja, državne prakse in ravnanja določenih krogov, ki šele s svojo celoto dopuščajo enovito izjavo o pravi naravi avstrijskega manjšinskega varstva. (Dazu kommt, um die Dinge komplex zu sehen, eine Reihe von politischen Verhaltensweisen und Stadtpraktiken, kombiniert mit Handlungen von Bevölkerungskreisen, die in ihrer Gesamtheit erst eine eindeutige Aussage über die wahre Natur des österreichischen Minderheitenschutzes zulassen«; str. 91). Razlage, da gre za varstvo skupine, za teritorialno veljavo in v zvezi z zavezanci v konvenciji o človekovih pravicah — ne le za prepovedi diskriminacije, temveč celo za spodbujanje manjšine (92—93) ne doživljajo konsekvence izpeljave niti v tej razpravi, čeprav pomenijo približevanje pojmovanjem, kakor jih zagovarjajo koroški Slovenci. Pomanjkljivo se nam zdi, da ne uvaja manjšine kot subjekta svoje usode — subjekta v manjšinskem pravu. Dalje navaja še nekaj koristnih načelnih postavk: o nenapisanem zakonu zoper asimilacijo (94), o internacionalni razsežnosti vprašanja, o represivnem določilu paragrafa 5 v čl. 7, ki je neposredno izvršno (106) in ki mu pomeni celo dopolnilo v okviru kazenskega prava.

Pri tem ne omenja druge vsebinske razsežnosti omenjenega paragrafa — namreč, da le-ta neposredno prepoveduje vse tisto, kar teži k odvzemanju značaja narodne manjšine — in da v tem primeru ne gre le za formalno pravno interpretacijo notranjega značaja.

⁵⁴ Izčrpen pregled je oskrbel s svojim prispevkom prof. dr. iur. Theodor Weiter: Das Slowenische in Kärntens Ämtern, Kleine Zeitung 11. januar 1972, str. 3—5. Že 1969. leta je te določbe ponatisnila revija Das Menschenrecht, št. 3.

⁵⁵ »Beide Seiten sind sich darüber einig, dass die österreichischerseits zum Ausdruck gebrachte Bereitschaft, die im Artikel 7 des Staatsvertrages bezüglich der Minderheiten enthaltenen Bestimmungen zu erfüllen sowie die zwischen den Minderheiten Vertretern und der österreichischen Behörden hergestellte Kontakte es ermöglichen werden, eine allseits zufriedenstellende Lösung herbeizuführen, wodurch die Minderheiten zu einem Element der Förderung der Gutnachbarlichen Beziehungen werden können.« (Das Ergebnis der jugoslawischen österreichischen Besprechungen in Wien, Wiener Zeitung; 27. XI. 1960, št. 277, str. 1.)

⁵⁶ In mislili smo, da je prav, da smo stike s predstavniki te manjšine institucionalizirali, da bi pripeljali k rešitvi vznikajoče probleme toliko, kolikor je mogoče — Und wir haben es für richtig gehalten, mit Vertretern dieser Minderheit Kontakte zu institutionalisieren, um die auftauchenden Probleme soweit wie möglich einer Lösung zuzuführen.« [Pogovor s kanclerjem Kreiskym (Hoffnung auf Vernunft der Mehrheit), Kärntner Tageszeitung, 17. avgust 1973, št. 183, str. 3.]

⁵⁷ Amtliche Mitteilungen, Nr. 20, Stand des zweisprachigen Unterrichtes an Volks — und Hauptschulen in Kärnten (LRS. Zl. 3627/68), B, Verordnungsblatt des Landesschulrates für Kärnten, Jahrg. 1968; 22. Mai 1968, 2, str. 11—13. Za leto 1968/69 so vnešeni podatki samo za 1.—3. šolsko stopnjo iz Statistisches Handbuch des Landes Kärnten, 16. Jahrg. 1970, str. 187.

⁵⁸ Vprašanje je seveda bolj vsestransko, kakor ga more prikazati samo število tako imenovanih patriotskih organizacij — ali strank, ki jih podpirajo. Po avstrijskih virih in presojah, do katerih je prišlo pri odstranjevanju prvih dvojezičnih napisov ter ob hkratni akciji za tako imenovani koroški referendum, pobiranje podpisov, s katerimi terjajo avstrijski koroški prebivalci ugotavljanje slovenske manjšine — smo izvedeli za središča, za pisarne za zbiranje podpisov Heimatdiensta, Abwehrkämpferbunda, Freiheitliche Partei Österreich. »...ta referendum svobodnjakov je vendar čisto hitlerjansko glasovanje — Das Volksbegehren..., der Freiheitlichen... ist ja reinste Hitler—Abstimmung« (Die Presse, 4. V. 1972, str. 73). Vendar se je (kancler Kreisky) ob oceni, da gre za fašistične aktivnosti dopolnil, da nimajo večjega pomena — »faschistische Aktivitäten politisch ohne Bedeutung« (Arbeiter Zeitung, 14. XII. 1972, št. 288, str. 1). Avstrijski zunanji minister Kirchschräger pa je npr. presodil

takole: »Posebej sem poudaril, da je bila v primeru (odstranjanje dvojezičnih napisov) na delu sicer od emocij prevzeta, a nikakor ne šovinistična ali nacistična skupina — Ich habe ausdrücklich darauf hingewiesen, dass hier eine zwar überemotionalisierte, keineswegs aber chauvinistische oder neonazistische Gruppe am Werk war« (Kleine Zeitung, 6. XII. 1972, št. 279, str. 3). Ne da bi navajali več argumentov o dejavnosti teh društev, o dejavnosti, ki je vsekakor naperjena zoper manjšino in včasih bolj odkrito drugič manj želi ustvariti položaj, ki neposredno jemlje manjšini značaj — naj opozorimo, da so npr. obnovili (1955) »Kärntner Schulverein-Südmark«, kljub protestom koroških Slovencev in celo dveh avstrijskih organizacij; oblasti so to razlagale z dejstvom, da za preprečitev obnovitve ni zakonite možnosti. Ob vrnitvi premoženja navedenemu društvu (1968) je dunajska Arbeiter Zeitung (9., 13. marec 1968, št. 57, 60, str. 2, 3) označila to organizacijo kot pronacistično.

⁵⁹ Na 17. generalni skupščini UNESCO je govoril šef jugoslovanske delegacije Aleksander Bakošević o pojavih nasilja v Evropi in tudi o agresivnosti na Koroškem. (»Delo«, 3. novembra 1972, str. 5.) Dalje je opozoril v okviru konference o mirnem reševanju sporov v okviru OZN (pobudnika UNITAR in IPA; 2. do 4. III. 1973) dr. B. Bohte glede reševanja tako imenovanih porajajočih se sporov (Incipient disputes) na koroško vprašanje (dokumentacija INV).

⁶⁰ »Eine Minderheit«, so Kreisky, »dürfe niemals nur gleiches Recht erhalten, sondern sie müsse ein Vorrecht besitzen.« (Die Presse, 13. okt. 1972, str. 3). Vendar misli kancler na številčno omejitve: »wie man dieses Problem zahlenmäßig abgrenzt« (Kärntner Tageszeitung, 17. VIII. 1973, str. 3). Dalje povezuje npr. minister dr. F. Sinowatz etnično zaščitno nad normalo, vendarle z nekakšno »svobodno« izvoljenostjo (?) njihovih predstavnikov (Kleine Zeitung, 20. III. 1973, št. 65, str. 4).

⁶¹ V uvodu dela »System eines internationalen Volksgruppenrechts«, Wien—Stuttgart, 1972, opozarja prof. dr. Veiter še posebej na razsežnost sodobnih raziskovanj o vprašanih narodnosti.

* * *

Navajamo bibliografijo odmevov na natis pričujoče razprave v francoskem in angleškem jeziku:

G(uy) H(éraud), Drago Druškovič, Les Slovènes de Carinthie, Institut pour les questions nationales de Ljubljana, 1972, une brochure, 44 p, v francoski reviji L'Europe en formation, št. 158, maj 1973, 13. letnik, str. 32; isti avtor še v reviji Europa ethnica, 30. letnik, št. 3. 1973, str. 136.

anon. Drago Druškovič, Quelques questions des Slovènes de Carinthie, Ljubljana (Institut za narodnostna vprašanja) 1972, 44 Seiten K 1—8°, v reviji Europa Ethnica, 1973, št. 3, str. 132/133.

W. L., D. Druškovič: Carinthian Slovenec: Some Aspects of their Situation. 18. years after the signing of the Austrian State Treaty. Second completed edition. Ljubljana: Institut for Ethnic Problems 1973, 98 S., 1 Faltk, v reviji Österreichische, Osthefte, Österreichisches Ost- und Südosteuropa—Institut, Wien 1974, št. 2, str. 229.

anon. Drago Druškovič, Carinthian Slovenes. Some aspects of their situation. 98 strani, Ljubljana (Institut za narodnostna vprašanja) 1973 v reviji Europa Ethnica, 1974, št. 2, str. 94.

Theodor Veiter, Drago Druškovič, Carinthian Slovenes. Some aspects of their situation, 98 Seiten, Laibach 1973 (Institut za narodnostna vprašanja) v reviji Donauraum, Wien 1974, št. 1/2, str. 95—96.

Peter Vodopivec, Publikacija o koroških Slovencih v angleščini, NRazgl, 1974, št. 7, 5. IV., str. 179.

Dušan Nečak, Dokument o položaju slovenske manjšine v južni Koroški, brošura Carinthian Slovenes, some aspects of their situation, Večer, 3.—4. IV. 1974; recenzija v Vestniku koroških partizanov, Ljubljana VII—VIII/1974 (št. 23, str. 124—128).

Janez Stergar, Ob izidu prevoda razprave o Slovencih, Delo (sobotna priloga) 6. IV. 1974, str. 25; kritika (francoske in angleške izdaje) v Kroniki, Ljubljana, XXII/1974 (okt.), št. 2, str. 137—138.

Tone Zorn: Drago Druškovič: Carinthian Slovenes: Some Aspects of their Situation, Ljubljana 1973. (Ocena.) — Jugoslovanski istorijski časopis, Beograd, XII/1973, št. 1/2, str. 146—148.

anon. Znanstvena podpora boju za pravice slovenske manjšine na Koroškem, Slovenski vestnik, Celovec (o izidu razprave v francoščini in angleščini), 15. IV. 1974, št. 11, str. 3.

Dr. Janko Jeri, Dnevna politika ali stroka; Dnevnik, Ljubljana 12. XI. 1974.